

YEREL YÖNETİCİLER İÇİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

YEREL YÖNETİCİLER İÇİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

YEREL YÖNETİCİLER İÇİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

2021

**KADIN ADAYLARI DESTEKLEME DERNEĞİ
(KA.DER)**

Kadın Adayları
Destekleme Derneği

YEREL YÖNETİCİLER İÇİN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

2021

KADIN ADAYLARI DESTEKLEME DERNEĞİ
(KA.DER)

YAZARLAR

Ayşe Kaşıkırık
Dr. Ece Öztan
Dr. Fehmiye Ceren Akçabay
Nuray Karaoğlu

ISBN – 978-975-6487-42-6

2021

Kadın Adayları Destekleme Derneği Yayınları, 2021

Her hakkı saklıdır. Bu kitabın hiçbir kısmı yayıncısının izni olmaksızın herhangi bir şekilde çoğaltılamaz.

Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER)

Büyükdere Cad. Çınar Apt. No: 95 Kat: 6

D: 23-24 Mecidiyeköy, İstanbul/Türkiye

T: +90 (212) 273 25 35

GSM: 0530 615 09 07

E-mail: kader@ka-der.org.tr

www.ka-der.org.tr

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
1. Türkiye'nin Yönetim Yapısı ve Yerel Yönetimler	9
1.1. Yerel Siyaset ve Kadınlar	12
2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	16
2.1. Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi	16
2.2. Toplumsal Cinsiyet Düzeni (Rejimleri)	22
2.3. Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Rejimleri	x
2.4. Kadınlar ve Siyasal Hayat	x
3. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB)	51
3.1. TCDB Uygulama Süreci	52
3.2. KA.DER'in TCDB çalışmaları	54
Sonuç	56

Activity supported by the
Canada Fund for Local Initiatives
Activité réalisée avec l'appui du
Fonds canadien d'initiatives locales

“Bu kitap Kanada Büyükelçiliği tarafından desteklenmiştir. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla KA.DER'e aittir ve Kanada Büyükelçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.”

Önsöz

Türkiye’de kadınlar farklı sosyal alanlarda varlıklarını kanıtladıkları halde, özellikle üst düzey yönetimlerde ve siyasette, eşit temsilden hala çok uzak konumdadır. Bu eşitsizliği gidermek, tüm yurttaşların kararlara katılımını sağlamak, kadın deneyimi ve çözüm üretme yeteneğini sosyal ve siyasal alanlara kazandırmak amacıyla Mart 1997’de kurulan KADER, seçimle ve atamayla gelinen tüm karar organlarındaki kadın temsil oranlarını yükseltmek için çalışır. KA.DER, siyaset alanının toplumsal yaşam üzerindeki tayin edici özelliğini göz önünde bulundurarak, öncelikle siyasette eşit temsilin sağlanmasını ana hedef olarak belirlemiştir. Siyaset alanında sağlanacak eşit temsil, kadın erkek eşitliğinin her alanda gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır. Yerel yönetimlerde kadınların varlığı tam da bu noktada kritik bir öneme sahiptir.

Birleşmiş Milletlerin 2015 yılında ortaya koyduğu sürdürülebilir kalkınma hedeflerinden 5. Kalkınma amacı “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği; Kadınların ve Kız Çocuklarının Güçlenmesi” ile ilgilidir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi tüm kamu sektörünün ana hedefi olmalıdır. Kadınların politika ve karar alma süreçlerinde eşit temsil edilmesi demokratik bir hak ve sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmez bir unsurudur.

2017 yılında KA.DER tarafından hayata geçirilen “Yerel Yönetimlerdeki Genç Politikacılara Yönelik Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” projesinin gerekçesi ; kadınların 30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi sonuçlarına dayandırılmıştır. Yerel seçim sonuçlarına göre kadınların temsil oranlarını incelediğimizde; 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde, seçilen belediye başkanlarını %2,9’u, belediye meclislerini oluşturan üye sayısının %10,7’si ve il genel meclisi üyelerinin %4,8’i kadındır.

2019 yılında yapılan Mahalli İdareler Genel Seçimlerine hazırlık amacıyla yerel yönetimlerde kadın temsiline arttırılması, yerel kadın politikalarının görünür hale gelmesi, cinsiyet eşitliğinin yerel yönetimlerde ana akım olarak yer almasına yönelik hazırlanan bu proje ile İstanbul’da 2 defa olmak üzere, Kars, Sinop, Ankara, İzmir, Balıkesir,

Adana, Mersin ve Gaziantep illerinde eğitimler verilmiştir. Bu eğitimlere farklı siyasi partilerden 18-35 yaş arası, yerel yönetimlerde görev yapan, önümüzdeki dönemde yerel seçimlerde aday olacak ve siyasete ilgi duyan 260 genç kadın katılmıştır. Elinizdeki bu kitapçık bu proje kapsamında verilen eğitimlerin bir kısmını kapsamaktadır.

KA.DER olarak, köy ve mahallelerden başlayarak kadınların tüm karar alma mekanizmalarında temsil edilmelerinin gerçek demokrasinin oluşturulması için en önemli basamaklarından biri olduğunu tekrarlıyor ve bu konuda çalışmaya devam ediyoruz.

Tercihimizi kadınlardan yana kullanalım. Oyumuzu kadın adaylara verelim.

Sevgi ve Dayanışmayla,

Nuray Karaoğlu
KA.DER Genel Başkanı

1. Türkiye'nin Yönetim Yapısı ve Yerel Yönetimler¹

Dr. Fehmiye Ceren Akçabay

Türkiye'de yönetim yapısı merkezi yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere iki farklı yapı üzerinden yükselir. Merkezi yönetim ise başkent ve taşra olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bununla birlikte merkezi yönetime danışmanlık yapan, görevlerin yerine getirilmesinde yardımcı olan kurumlar da bulunmaktadır.

Anayasa'nın ilgili maddesi:

MADDE 126-Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Yerinden yönetim yahut diğer adıyla adem-i merkeziyet, topluma sunulacak bazı idari hizmetlerin devlet merkezinden ve tek elden değil, merkezi idare teşkilat içinde yer almayan, merkezi idare hiyerarşisine de dahil olmayan kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesidir. Yerinden yönetim ilkesi, bir merkezi otoritenin, başka bir deyişle merkezi yönetimin varlığını öngörür. Zira yerinden yönetim kriterinin gerçekleşmesi ve yetkilerin merkezden çevre birimlere aktarılabilmesi için bu yetkilerin önce bir merkezde toplanması gerekir. Yerinden yönetim ilkesi uygulandığında karar verme yetkisi yerel birimlere devredilir.

1. Dr. Fehmiye Ceren Akçabay

Bu yerel birimlerin yönetsel özerklikleri vardır ancak merkez, idari ve vesayet ile etkinlikleri yasalar çerçevesinde gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini denetler. Merkezi yönetimin hizmet yükünün artması bazı kamu hizmetlerinin verimli, etkin ve tarafsız yürütülmesi ihtiyacını doğurmuştur. Merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşları dışında kamu yönetimi yapısı içinde bazı hizmetlerin yürütülmesi için hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları bulunmaktadır. Bu kurumlara örnek olarak, TRT, TÜBİTAK, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve SGK verilebilir. İl özel idaresi, belediye ve köy ise yer bakımından yerinden yönetim kuruluşlarını oluşturur. Yerel yönetim, bir yönetsel birime ülkenin belirli coğrafi parçalarında genel işleri görmek üzere yetki verilmesiyle söz konusu olur. Yerel yönetimler Anayasa'da mahalli idareler başlığı altında düzenlenmiştir.

MADDE 127/1: Mahalli idareler il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileridir.

MADDE 127 /2: Mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir.

MADDE 127 /5: Merkezi idare, mahalli idareler üzerinde, mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

Yerel yönetimin pek çok tanımını yapmak mümkün olmakla beraber, en basit tanımı şudur: *“Bir ülkenin coğrafi parçalarından birinde, merkezi yönetimin merkez ve taşra birimleri dışında, doğrudan o yörede yaşayanlarca oluşturulup yönetilen birimlere yerel yönetim denir.”*

Yerel yönetim, sınırları belli bir coğrafyada yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarını karşılaması ve genel refahı sağlama amacıyla kurulmuş, karar organları seçimle iş başına gelen tüzel kişileridir. Yerel yönetimler, hizmetlerin halka en yakın birimler tarafından yürütülme-

si ile halkın kendi sorunlarına, yine kendilerinin doğrudan katılımıyla çözümlerin bulunması, halkın yönetime doğrudan katılması esasına dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yerel yönetimler, toplumun demokratikleşmesi için önemli mevzilerdir.

Merkezi idare, yerel yönetimler üzerinde, yerel hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve yerel ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde “idari vesayet” yetkisine sahiptir.

Yerel Yönetimleri hukuki düzenlemeler:
Anayasa madde 127.
Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı
5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu
5393 sayılı Belediye Kanunu
5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu (Değişiklik 2012)
5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
5355 sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu
6360 sayılı kanun (Büyükşehir düzenlemesi)

Yerel yönetimler, İl özel idare, belediye ve köylerde ayrı ayrı teşkilatlanmıştır. İl özel idare vali, İl genel meclisi ve il encümeninden; belediye, başkan, belediye meclisi ve belediye encümeninden ve köyler ise muhtar ve köy derneğinden oluşur. Yerel yönetimler içerisinde en önemlisi belediyelerdir.

Belediye Kanunu'na göre belediye, belde sakinlerinin mahalli? müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari? ve mali? özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir. Türkiye'de iki çeşit belediye bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, tamamıyla 5393 Sayılı Belediye Kanunu'na göre kurulan ve faaliyet gösteren belediyeler; ikincisi ise yalnızca büyük kentlerde faaliyet gösteren ve farklı bir statüye sahip olan büyükşehir belediyeleridir. 30 Mart 2014 Yerel Yönetim Seçimleri sonrasında yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanunu ile özellikle büyükşehir belediyeleri-

nin önemi daha da artmış, 14 il belediyesi, büyükşehir belediyesi yapılarak sayıları otuza çıkan büyükşehir belediyelerinin sınırları, il mülki sınırlarıyla örtüştürülmüş, büyükşehir ilçe belediyelerinin sınırları ise ilçe mülki sınırlarıyla çakıştırılmıştır.

1.1. Yerel Siyaset ve Kadınlar

Yerel siyaset, yaşanılan yerde ortak yaşamdan kaynaklanan gereksinimleri karşılamayı ve ortak sorunlara ortaklaşa çözümler bulmayı amaçlar. Yerel yönetimler, yerel olanakların demokratik işleyiş çerçevesinde adil ve etkin biçimde kullanılarak, kentlilerin yaşam kalitesini yükseltmek için var olan organlardır. Yerel siyasetin alanına giren ihtiyaçlar, kentlilerin günlük hayatının her boyutunu ilgilendirir. Kentte birlikte görülen bu ihtiyaçlar beşikten mezara kadar o bölgede yaşayan herkesin hayatının her evresiyle ilgilidir. Bu ihtiyaçlar ortak yaşam alanı olan kentte yaşayan kişilerin kendileri tarafından ayrı ayrı karşılanmak yerine kent yönetimleri eliyle birlikte görülür.

Yerel düzeyde, ortak ihtiyacın ne olduğu sorusu kadınlar için büyük önem taşımaktadır. Kadınların aile içinde sorumlu tutulduğu hizmetler gerçekte kamusal hizmetlerdir ve bu hizmetlerin sağlanmasında yerel yönetimlere görev düşmektedir. "... [Y]aşlılar, özurlüler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak, sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı[na] ilişkin hizmetler yapmak" kanunda yerel yönetimlere verilen görevlerdir.

Yerel yönetimler kendilerine bırakılan görev alanı içinde kimi hizmetleri daha öncelikli görürken kimilerini ise geri plana bırakabilmektedir. Kaynakların hizmetler arasındaki dağılımı da çoğunlukla bu önceliklendirmeye göre yapılmaktadır. Belediyelerin sundukları hizmetlerin türü ve sunuluş biçimi yaptıkları siyasal seçimlerle belirlenmektedir. 5393 sayılı Belediye Yasası, belediyelerin hizmet önceliklerinin belirlenmesinde esas alınacak iki ölçüt tanımlamıştır. Bunlar, belediyelerin mali durumu ve hizmetin ivediliğidir (md.3). Yasa hizmet sunumunda özurlülerin, düşkünlerin, yaşlıların ve dar gelirlilerin du-

rumuna uygun yöntemler geliştirilmesini istese de bu sadece yan bir kriter olarak belirtilmiş, yasa saydığı dezavantajlı gruplar arasında, toplumsal cinsiyetten kaynaklı olarak daha geniş bir dezavantajlı grubunu oluşturan kadınlara yer vermemiştir. Bunun tek istisnası kadın sığınma evleridir. Belediye Yasası büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100 bini geçen belediyelere kadın koruma evleri açılması görevi vermektedir (md.14). Ancak, yasanın yürürlüğe girdiği 2005 yılından bu yana açılan koruma evi sayısı, bu görevi yerine getirmesi gereken belediye sayısı ile karşılaştırılmayacak düzeyde düşüktür.

Yerel yönetimler yalnızca pratik kentsel ortak ihtiyaçları karşılamak için ortaya çıkmış yönetim organları değildir. Yerel yönetimler asıl anlamlarını kentsel ortak yaşamın düzenlenmesi bağlamında yerel siyasal pratik için temsil ettikleri değerlerden alır. Yerel yönetimler, etkinlik, özgürlük, özerklik, demokratik katılım gibi değerlerin taşıyıcısı ve temsilcisi olmuştur. Yerel yönetimler kararları, eylem ve işlemleri ile yurttaşların nasıl bir kentsel çevrede yaşayacağını belirler. Bu nedenle, yerel demokrasinin yurttaşların kendilerini etkileyen bu önemli kararların oluşumunda söz sahibi olabilmelerini sağlayacak katılım mekanizmaları ile güçlendirilmesi gereklidir. Bu çabanın asıl hedeflerinden birinin de kadınlar olması gerektiğine kuşku yoktur.

Yerel politika ve yerel yönetimler kadınların siyasal yaşama katılımı ve siyasal alanda güçlenmesi için anahtar konumdadır. Yerel yönetimlerin siyasal yaşamdaki işlevleri ile kadınların yaşamındaki rollerine bakmak, yerel siyasetin kadın politikasına dair önemini ortaya koymak için yeterlidir:

- Yakın, doğrudan ve erişilebilir bir siyasal etkinlik alanı olan yerel yönetimler bu katılımcı nitelikleriyle siyasal yaşamı demokratikleştirici ve çoğullaştırıcı bir işleve sahiptir.
- Yerel yönetimlerin görevleri kadınların kentteki ihtiyaçları ve yaşam kaliteleri ile doğrudan ilgilidir.
- Halka en yakın yönetim düzeyi olan yerel yönetimlere siyasal katılım, kadınların siyasal yaşamda güçlenmelerinin en etkili yoludur.

Ancak, ülkemizde yerel siyaset kadınlar için erişilebilir olmadığı gibi, yerel yönetimler de toplumsal cinsiyet gereklerine çoğunlukla duyarız

dır. Yerel yönetimlere kadın bakış açısı kazandırılması kadınların yerel hizmet üretimi ve sunumu ile ilgili siyasal süreçlerde yer alması ile olanaklıdır. Kadınların yerel siyasete katılımı iki farklı rol üzerinden gerçekleşmektedir:

- Yerel yönetimlerin kararlarından etkilenen, farklı kentsel hizmet ihtiyaçları ve kent kullanımları olan kenttaş kitlesi olarak kadınların yerel siyasete katılımı.
- Siyasal aktörler olarak yerel siyasette yer alma.

Ülkemizde siyasal katılımın her iki türü açısından da kadınların yerel siyasal yaşamın dışında kaldıkları görülmektedir.

Türkiye'deki rakamlar yalnızca kadınların siyasal alandaki yokluğunu göstermez; yerel yönetimlerin kadınların ihtiyaçlarına duyarsızlıklarının ardındaki nedenleri de açıklar:

Ülkemizde 2009 yılı yerel seçimlerinde kadın belediye başkanı oranı %0,9 iken 2014 yılı yerel seçimlerinde bu oran %2,9 olmuştur. 30 büyükşehir belediye başkanlığının yalnızca 3'ü, 1364 il, ilçe ve belde belediyelerinin ise yalnızca 37'sinde kadınlar belediye başkanı olarak seçilmiştir. Kadın muhtar oranı 2009 yılı yerel seçimlerinde %0,81 iken 2014 yılı yerel seçimlerinde bu oran %1,3 olmuştur. 20.498 belediye meclis üyeliğinin 2.198'ini kadınlar oluşturmuştur. (%10,72) 1.251 il genel meclis üyeliğinin 60'ını kadınlar oluşturmuştur (%4,79).

Aşlında dünya genelinde kadınların yerel düzeyde erkeklere oranla daha eksik temsil edilmektedir. Fakat, kadınların yerel siyasal temsil organlarına katılımının dünyada son yirmi yılda artış eğilimine girdiği görülmektedir. Pek çok ülkede kadınların yerel siyasette güçlendirilmesi ve yerel temsilin artırılmasına dönük önlemler almaktadır. Yerel seçimlerde kadınlar için kota uygulaması bu önlemlerden biridir. Kota gibi seçime ilişkin mekanizmalar yanında, yerel yönetimlerde kadın ve eşitlik komitelerinin oluşturulması, yerel yönetimlerde fırsat eşitliği politikalarının ve eylem programlarının uygulanması yoluyla da hem siyasal hem de yönetsel kademelerde kadınların yer almasını sağlayacak çabalar sürmektedir.

Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği İçin Avrupa şartı gibi uluslararası düzenlemeler bu çabalar bakımından ilham verici niteliktedir.

Yerel Yaşamda Kadın Erkek Eşitliği İçin Avrupa Şartı (CEMR, 2006)

Bu şart, Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR) tarafından Avrupa'daki yerel ve bölgesel yönetimler için hazırlanan ve 2006'da CEMR genel kuruluna sunulmuş ve Avrupa'daki yerel ve bölgesel yönetimlerin imzasına açılmıştır. Şarta göre, kadın-erkek eşitliği temel bir haktır. Buhak yerel ve bölgesel yönetimler tarafından bütün sorumluluk alanlarında uygulanmalıdır. İmzacı taraf, kendi karar ve danışma organları ile öteki görevlere yaptığı atamalarda dengeli temsil ilkesini destekleyeceğini ve uygulayacağını taahhüt eder.

Türkiye'de toplam 1397 belediyeden sadece 21 belediye imzalamıştır. (Ağustos 2017)

Yerel ve bölgesel yönetimlerin bütün etkinliklerine toplumsal cinsiyet perspektifinin katılması kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmek için gereklidir. Toplumsal cinsiyet perspektifi yerel nüfusun günlük yaşamını etkileyen politikaların, yöntemlerin, araçların oluşturulmasında, toplumsal cinsiyet yaklaşımı ve toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme gibi teknikler yoluyla dikkate alınmalıdır. Bu amaçla, iş ve günlük yaşam koşulları da içinde olmak üzere, kadınların yerel yaşamdaki deneyimlerinin çözümlemesi yapılmalı ve değerlendirilmelidir.

Kadınların yerel politikada temsili yerel yönetimleri dönüştürebilir, kadınların gereksinmelerini ve farklılıklarını dikkate alan bir yerel politikayı olanaklı kılabilir. Fakat kadınların yerel politikayı dönüştürücü gücü sayılarıyla orantılıdır. Muhtarlıklardan başlayarak daha çok sayıda kadın yerel temsil rolü üstlenmesi yerel yönetimlerin kadınların taleplerine duyarlı olmasını sağlayacaktır. Ayrıca yasaların ihtisas komisyonları kurulmasına ilişkin maddeleri çerçevesinde, belediye ve il özel idaresi meclislerinde oluşturulan uzmanlık komisyonları arasında, "kadın için destek politikaları komisyonu" ya da "cinsler arası eşitlik komisyonu" adı altında konuyla ilgili bir "izleme-değerlendirme-politika üretme" komisyonu oluşturulabilir. Ülkemizde belli bir yaygınlığa erişen gönüllü kadın örgütlenmeleri de yerel düzeyde önemli bir işlev görmektedir. Yerel yönetimlerin, kadın kuruluşlarıyla sistematik bir ilişki ve iletişim geliştirilmesi, kent ve toplumsal cinsiyet odaklı yerel politikaların önünü açabilmektedir. Kadın örgütlerinin yerel yönetim üzerinde etkisinin artması ise yerel meclis toplantılarını sürekli olarak izlemesi ve yerel ihtisas komisyonlarına katılması ile mümkündür.

2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği²

Dr. Ece Öztan

2.1. Toplumsal Cinsiyet İdeolojisi

Toplumsal cinsiyet, cinsiyete ilişkin algıların, biyoloji tarafından değil, toplum tarafından belirlendiğine işaret eder. Toplumsal cinsiyet yalnızca kadınlar değil, tüm insanların tabii olduğu bir iktidar ilişkisini ifade eder. Toplumsal cinsiyet kavramını belirgin bir şekilde tanımlamak, toplumsal cinsiyetin ne olduğuna ilişkin bir bakış kazanmak kendimizi, çevremizdekilerle ilişkilerimizi ve toplumsal/siyasal yaşamda olan biteni anlamak, açıklamak ve de değiştirmek için bize güçlü araçlar sağlar.

Toplumsal cinsiyet, toplumdaki diğer ilişkiler sistemi gibi, insanlar arası etkileşimi düzenler, statüler yaratır; insanları bu statülere atar ve kaynakları farklı şekilde sunar. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, aynen sınıf ilişkilerinde olduğu gibi, maddi pratiklere, kurumsal ağlara ve bilinç formlarına sahiptir. Toplumsal cinsiyet kimliğimiz sabit değildir, yaşadığımız ortama, tarihe, kişisel deneyimlerimize, sahip olduğumuz güce, içinde yaşadığımız şartlara göre değişir.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri üç farklı düzeyde işler:

1. Kişisel/ilişkilerarası düzey
2. Kültürel/Sembolik düzey

2. Dr. Ece Öztan,

3. Kurumsal düzey.

Kişisel/ilişkisel düzeyde, pratik ilişkilerimiz, gündelik hayatımızı etkiler. Kültürel/sembolik düzey; dil, semboller ve söylem alanıdır. Örneğin, adlarımız, hitaplar, deyimler, atasözleri, medyadaki dil, gazetede ki manşet, reklamlarda cinsiyetlere ilişkin semboller gibi. Kurumsal düzey ise her iki düzeyi de çevreleyen, toplumsal kurumlar ve toplumsal düzene içkin alandır. Örneğin siyaset, eğitim ya da aileyi çevreleyen cinsiyet ilişkilerine ilişkin makro boyutta kurulan mekanizmalardır. Her üç düzey de birbiri ile ilişkili olarak çalışır. Gündelik ilişkilerimiz; dil ve sembolik evrenimiz ile siyasal/toplumsal yapılara gömülü cinsiyet ilişkileri ayrı şeyler değil, yalnızca aynı ilişkinin farklı düzeyleridir. Birbirlerinden ayrı olarak düşünülemez. Ancak müdahale alanımız ve değiştirme potansiyelimiz bakımından farklı alanlardır. Kültürel/sembolik düzeye ilişkin bir örnek olarak Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde yer alan kadın ve erkek tanımlarına bakalım

Kadın a. 1. Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen, erkek veya adam karşısı: *yanlarında, kendileriyle ahbablık edecek dostlar, hizmetlerine koşacak kadınlar veya erkekler görmek isterler.* -A. Ş. Hisar. 2. Sf. Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan. 3. Mec. Hizmetçi bayan.

4. Esk. Bayan.

Erkek,-ği a. 1. İnsan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı. 2. *Biy. Sperma oluşturan organizma.* 3. *Yetişkin adam, bay, er kişi, kadın karşısı: erkekler gelince buraya, karılar işte böyle kaçar.* -0. C. Kaygılı. 4. *Koca: kadın erkeğini uğurladı.* 5. *Sf. Mec. Sözüne güvenilir, mert.* 6. *Sf. Girintili ve çıkıntılı olarak bir çift oluşturan nesnelere çıkıntılı olanı.* 7. *Sf. Sert, kolay bükülmez: erkek demir, erkek bakır.*

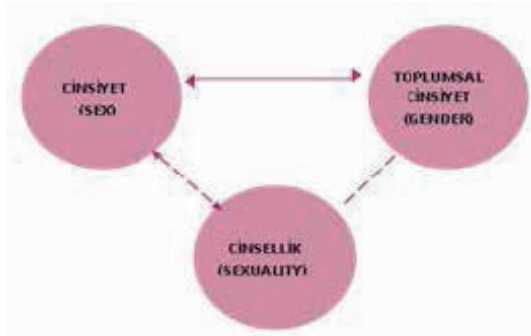
Bu tanımlarda, özellikle kırmızı ile yazılı satırlarda cinsiyete ilişkin ne görüyoruz? Biyolojik mi yoksa toplumsal cinsiyet ile mi ilgili bu tanımlar? Ve bu tanımlar, içerisinde yaşadığımız toplumsal cinsiyet düzeninin hangi özelliklerini gösterir? Kadınların annelik, aile ve ev işleri ile tanımlanması, erkeklerin ise, sözüne güvenilirlik ve mertlik gibi ahlaki özellikler ile tanımlanması üzerine biraz daha düşünelim. Sözüne güvenilirlik mesela ilk olarak ticareti ve siyaseti akla getirir. En azından ideal olarak... Sözlük tanımlarının ötesinde Türkçe'de yaygın olarak kız ve oğlan çocuklarına konulan isimleri düşünelim. Bu isimlerin ifade ettiği anlamları, çağrıştırdığı dünyaları... Kız çocuklara

kırılganlık, edilgenlik, incelik, narinlik, fiziksel güzellik, zarafet, sevgi, özen, çalışkanlık, bakım, sadelik vb. çağrışımlı isimlerle, oğlan çocuklarının ise hareket, güç, zihinsel ve fiziksel donanım, aktiflik, şiddet, yönetmek, hüküm kurmak ile ilişkili isimlerle anılıyorlar doğduklarından itibaren. Çiçek isimleri kızların, hükümdarlık, savaş, mücadele, hareket erkeklerin... Peki neden?

Cinsiyet (sex) dediğimizde, bir kişinin biyolojik cinsiyetini ifade ediyoruz. Yani üreme organlarına bağlı olarak yapılan bir sınıflandırmadan. Cinsellik (sexuality) ise cinsel ilişkiler, duygular, yönelimler, arzular, tutkular ve bununla ilişkili pratiklerin alanıdır.

Toplumsal cinsiyet ise, cinsiyete ilişkin toplumsal olarak belirlenen ilişkiler alanıdır ve güç ilişkilerine ilişkin bir kavramdır. Bu nedenle aslında toplumsal cinsiyeti bir fiil olarak kullanmak daha açıklayıcı olabilir: Toplumsal cinsiyetlenme... Dolayısıyla bir şeyin toplumsal cinsiyetlenmiş olduğunu söylediğimizde, o şeyin toplum tarafından belirlenmiş cinsiyet algıları ile biçimlendirilmiş olduğunu kastediyoruz.

Cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik kavramları arasında her üçünün de birbirini etkilediği ve belirlediği çift yönlü bir ilişki mevcuttur. Yani ne cinsiyet dediğimiz (biyolojik) cinsiyet sabit ve değişmez bir “öz”, ne de toplumsal cinsiyet yalnızca biyolojik cinsiyete göre şekillenen bir ilişkidir. Bir başka ifade ile toplumsal cinsiyetimiz biyolojik cinsiyetin üzerine giyildiği bir elbise değildir.

Biyolojiye ve nörolojinin biyolojik cinsiyete ilişkin “kesinlikleri” günümüzde pek çok çalışma ile sarsılmış durumdadır. Bu tür eleştirel çalışmalar, modern bilimin kendisinin “toplumsal cinsiyetlenmiş” olduğunu gösterirler. Kadın ve erkek biyolojik cinsiyetlerine ilişkin tek

farklılık üreme alanına ilişkindir. Üreme ise tek bir cinsiyetin gerçekleştirdiği bir eylem değildir.

Bu anlamda aslında burada bir farklılıktan çok, ortaklaşmadan, ancak birarada gerçekleştirilen bir eylemden bahsediyoruz. Cinsiyete ilişkin diğer tüm algılar toplumsal cinsiyetlenmiş farklılık kategorileridir. Neden üreme organlarına ilişkin tek farklılık, kadınlık ve erkeklik olarak tanımlanan bütün bu farklılıkları oluştursun? Üstelik bu farklılık, üreme gibi bir birlikteğe, dayandığı halde? Ya da benzerlikler alanı çok daha geniş iken, tek bir farklılık bütün bu farklı ilişkiler alanını oluştursun? İşte toplumsal cinsiyet, güç ilişkileri üzerinden tüm bu senaryonun oluşma biçimini deşifre eder. Bu senaryonun deşifre edilmesi ise insan yaşamının hemen hemen bütün alanlarına ilişkin olarak kurulan temel bir güç ilişkisinin açık hale getirilmesine ve dolayısıyla değiştirilebilir olmasına zemin hazırlar.

Toplumsal cinsiyet analitik bir kategoridir. Güç ilişkilerini çözümlemeye bize önemli araçlar sağlar. Hem açıklamak hem de değiştirmek için. Cinsellikten, eğitime, tıptan, ekonomiye ve siyasete kadar yaşamımızın her alanında geçerli güç ilişkileri düzeneğini farketmemizi, işleyiş mekanizmalarını çözmemizi ve değiştirmek için mücadele alanları ve biçimlerimizin belirlenmesini sağlar.

Toplumsal algılar, tarih, yaşam deneyimleri kadın ve erkekleri oluşturur. Bu deneyimlerin, hormonlarımız, biyolojik başka özelliklerimiz üzerinde de önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, cinsiyetler arası güç ilişkilerin bulunmadığı bir toplumsal hayatta, insanlar arasındaki farklılıkların, cinsiyet üzerinden ayrıştırılmadığı bir çeşitlilik içerisinde hayatımızı sürdüreceğimiz ve aslında bugün kadın-erkek farklılığı olarak bize “belletilen” pek çok ayrışmanın da önemini yitireceği söylenebilir.

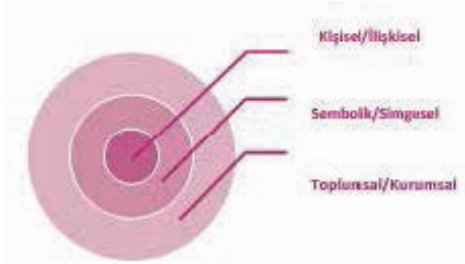
Toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve cinsellik arasındaki ilişki bu nedenle çift yönlü bir ilişkidir. Yalnızca biyolojinin, cinsiyeti ya da toplumsal cinsiyeti belirlediği bir ilişki değil.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri farklı alanlarda işleyen toplumsal cinsiyet rejimlerini oluşturur. Bu rejimler ise birbirleri ile bağlantılı olarak o toplumda bir toplumsal cinsiyet düzeni yaratır. Bunu, bütün ilişkilerimiz, toplumsallıklarımız ve kimliklerimiz içerisinde arka planda çalışan bir yazılım gibi düşünebilirsiniz. Bu düzeneğin akışına müdahale

etmek, güç ilişkilerinde gedikler açmak, farklılıklar yaratmak ise her zaman mümkündür.

Toplumsal Cinsiyet Kimlikleri ve Döngüsü:

Bir başka ifadeyle, toplumsal cinsiyet yalnızca kadınlık ve erkeklik olarak biçimlenen kimlikleri ifade etmez. Toplumsal cinsiyet rolleri etrafında biçimlenen toplumsal cinsiyet kimliklerimiz, eşitsiz bir toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde şekillenen kimliklerdir. Toplumsal cinsiyeti bir kimlik olarak ele aldığımızda, doğduğumuz günden itibaren erken çocukluk, çocukluk, ergenlik ve yetişkinliğimizde bu cinsiyet kimliğimizle uyumlu performanslar sergilememiz beklenir. Bu performanslar içinde bulunan cinsiyet düzeni ve cinsiyet rejimlerine göre değişkenlik gösterir. Yetişkinlik sonrasında ebeveynlik ile yeniden çocuklara aktarılır. Bu döngüde toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından kimi değişiklikler yapılabilir. Her değişiklik mutlak toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde olmayabilir. Toplumsal cinsiyet kavramı, psikolojide uzun süre cinsiyet rolleri etrafında incelenmiştir. Ancak toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyet rollerinden daha geniş bir ilişkiye, toplumsal cinsiyet ilişkilerine ilişki rejimlere işaret eder. Bu anlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerini analiz etmek için 3 farklı düzlemi de düşünmek gerekmektedir.

Kişisel/ilişkisel düzey, gündelik hayatımızı, pratiklerimizi içerir. Toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde bir değişim, her üç düzeyde de mücadeleyi ve değişimi gerektirir. Sembolik/simgesel düzey dil, semboller ve söylem alanında üretilen toplumsal cinsiyet ilişkilerine gönderme yapar. Dilimizdeki cinsiyetçilik, küfürler, eşitsizlikçi imajlar, atasözle-

ri, sözlükteki tanımlar, cinsiyete ilişkin kalıp Y_ rgılar, toplumsal cinsiyet ilişkilerine ilişkin tüm sembol ve simgeleri içerir. Orneğin neden kadınlara, kadın yerine “bayan” deriz? Kadınlar küçükken kız, büyüdüklerinde bayan olarak tanımlanırlar.

Kadın adeta kötü ve “kirli” bir kelime olarak sembolize edilir (Bakınız: Neden “bayan” yerine kadın demeliyiz? ([https:// onedio.com/ haber!ha/a-anlamayanlar i c i n-13-ad i mda-neden-bayan-degi /-kad in-demeliyiz- - 7 42 8 5 5](https://onedio.com/haber/ha/a-anlamayanlar-i-c-i-n-13-ad-i-mda-neden-bayan-degi-kad-in-demeliyiz-742855))).

Üçüncü düzey ise toplumsal/kurumsal düzeydir. Bu düzey aile, eğitim, devlet, piyasa gibi toplumsal kurumlara gömülü cinsiyet rejimlerini tanımladığımız düzeydir. Toplumsal cinsiyet eşitlikçi politika ve kolektif mücadelelerin katkısıyla dönüştürülebilir. Örneğin, karar mekanizmalarında daha çok kadının yer alması, eğitim alanındaki ayrımcılıkları önleyecek düzenlemelerin yapılması, iş piyasalarının, meslek alanlarındaki erkek egemen yapıların değişimi için mücadele edilmesi gibi.

Bu nedenle toplumsal cinsiyet rejimleri kavramı ile toplumun farklı kurumlarında işleyen cinsiyet eşitsizlikçi mekanizmaların oluşturduğu rejimleri ifade ediyoruz. Bunu tıpkı, bir ülkenin siyasal rejimi gibi düşünebiliriz. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini, toplumsal cinsiyet rejimleri olarak tanımlamak, cinsiyet eşitsizliklerinin sistematikliği, çok boyutluluğu ve başka güç/iktidar ilişkileri ile birlikteliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Kuşkusuz, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri dirençlidir! Çünkü:

- Bir iktidar/güç ilişkisidir!
- Piyasa, aile, devlet, ordu gibi kurumsal yapılara yerleşmiştir.
- En mahrem ilişkilerden uluslararası ilişkilere kadar birbiriyle ilişkili bir “rejim” oluşturur. (Cinsiyet rejimleri)
- Sınıf, ırk, etnisite, milliyet, cinsel kimlikler gibi farklılıklarla birleşir ve birlikte işler! (Bakınız: Medyada Cinsiyetçi Haller Videosu [https:// www.youtube.com/ watch?v=4jrxUSy1g0A](https://www.youtube.com/watch?v=4jrxUSy1g0A))

2.2. Toplumsal Cinsiyet Düzeni (Rejimleri)

Feminist Hareketin Gelişimi

Feminizm, toplumsal cinsiyet hiyerarşisine karşı özerk bir politik hareket, bir iktidar ve egemenlik kuramı ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine bu köklü bakış ve eşitlik yönünde müdahale olanağı kadın hareketinin teorik ve siyasal alanındaki kazanımları ile mümkün olabilmektedir. Feminist hareketin doğuş dönemi 17. ve 18. yüzyıldır. Ancak bu dönemde henüz cinsiyet eşitsizliklerini tanımlamaya yönelik bir kavram, teori ve hareket gelişmemiştir. Bir farketme, rahatsızlık ve arayış göze çarpar.

1. Dalga Feminist Hareket:

Feminizm düşüncesi ve feminist hareketin gelişmesinde ilk dalga 19. Yüzyılda Batı'da erken sanayileşme ve modernleşme sürecindeki dönüşümler içerisinde ortaya çıkmıştır. 19. Yüzyılın toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşümleri kadınların da kendi adına konuşabilecekleri modern bir kamusal alan doğmasına yol açmıştır. Örneğin, Fransa ve İngiltere'de Anayasal yurttaşlığı belgeleyen bildirimlerin ardından kadın haklarına yönelik bildirimlerin yayımlanması tesadüf değildir. Eşit yurttaşlık ve oy hakkı eylemleri ile yükselen hareket, aydınlanma düşüncesinin ürünü olarak kadınlar için eşitliği talep etmiştir. Bu anlamda feminizm, bir eşitlik ve özgürlük hareketi olması sebebiyle, Batı modernitesinin ve 20. yüzyıllarda ulaştığı aşamanın ürünüdür. Kadın hareketi, sanayi toplumu ile varılan noktada, liberal düşüncenin izinde erkekler ile eşit hak ve konumları hedeflemişlerdir. Ancak hareket 1920- 1960 arası dönemde görece bir geri çekilme ve ters tepme yaşasa da kadınların araladığı kapı, hem başka coğrafyalarda hem de liberal köklerinin çok ötesinde siyasal toplumsal alanı dönüştürmeye yönelik kapsamlı bir iktidar eleştirisi ve özerk bir siyasal hareket halini almıştır. Feminizmin tarihsel gelişim evresi içerisinde teori ve ideoloji bakımından çok farklı kaynaklardan beslenen türleri ortaya çıkmıştır: Sosyalist feminizm, kültürel feminizm, maternal feminizm, psikanalitik feminizm vb. gibi.

2. Dalga Feminist Hareket:

1960'lar sonu ve 1970'lerde yükselen 2. Dalga Feminist Hareket, 1. Dalganın eşitlikçi paradigması yoluyla elde edilen kazanımlar ile beklentilerin gerçekleşmesi arasındaki orantısızlıktan doğmuştur. Kadınlar pek çok coğrafyada mücadele konusu ettikleri yasal hakları elde etmelerine rağmen, siyasetten ekonomiye ve eğitime kadar kamusal dünyanın pek çok alanının ezici bir biçimde erkek olması üzerine kafa yormaya başlamışlardır. Eşitlikçi feminizm, kısmen belli sınıf kadınların kamusal yaşama katılımlarının yolunu açmakla birlikte, pratikte genel olarak kadınların yaşamında beklenen değişimleri yaratmamıştır. İşte feminist teori ve toplumsal cinsiyet kavramının gelişimi de kadınların mücadele verdikleri zeminin kendisinin radikal bir sorgulamanın konusu yapılmasının ürünü olmuştur. "Özel/kişisel olan politiktir" sloganı, kadınların içine batmış oldukları evin, "özel yaşamın" dünyasından başlayarak, kadınların bedenleri, emekleri ve kimlikleri üzerindeki erkek egemenliğinin sorgulanmasına dönüşmüştür. Böylece kadın hareketi, soyut haklar kazanma hedefinin çok ötesinde toplumsal cinsiyet sistemlerinin tartışıldığı yeni bir kıtaya ayak basmıştır. Modern dünyanın tüm kural ve kavramlarına da eleştirel bir perspektiften bakılmaya başlanmıştır.

3. Dalga Feminist Hareket:

Feminist harekette 3. Dalga azınlıkların, siyah kadınların ve sömürgecilik karşıtı kadın hareketleri ile ortaya çıkmıştır. Evrensel bir ezme ve ezilme deneyiminden de evrensel bir kızkardeşlikten de bahsedilemeyeceğini savunan 3. Dalga kadın hareketi gerek sol hareketler gerekse ırkçılık karşıtı hareketlerle bağlantılı bir şekilde, toplumsal cinsiyet kavramına farklı güç ilişkilerinin kesiştiği noktalardan bakılmasını gündeme getirmiştir. Bu anlamda toplumsal cinsiyet teorisi, sonradan "kesişimsellik" olarak tanımlanacak olan yaklaşım ile sınıf, ırk, milliyet ile toplumsal cinsiyet ilişkilerini birarada ele almaktadır.

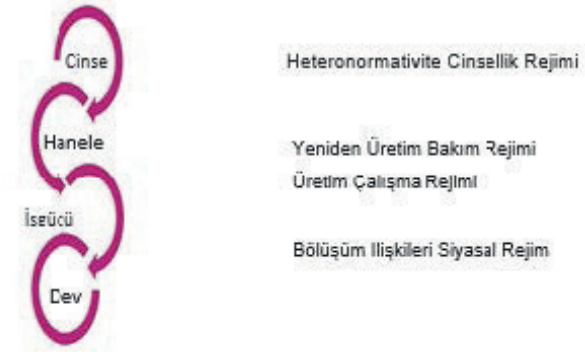
Feminizmin Küreselleşmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Kurumsallaşması:

Bir de belki farklı bir dalga olarak, ancak özellikle 2. Ve 3. Dalga kadın hareketinin etkisiyle şekillenen küresel feminizm ve küresel haklar alanındaki dönüşümlerden söz edilebilir. Kadın hareketi, uluslararası gündemi ve insan hakları söylemine de önemli etkiler yapmış, uluslararası düzeyde pek çok kazanıma yol açmıştır. Cinsiyet eşitliğine ilişkin ilke ve yükümlülüklerin anayasalara girişi, genellikle 2. Dalga kadın hareketinin kazanımları çerçevesinde kadınlara yönelik kurumsal mekanizmaların oluşturulması sonrasına denk düşer. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren Avrupa'da kadın-erkek eşitliğinin fiilen gerçekleştirilmesine yönelik olarak çalışan Fırsat Eşitliği Komisyonları, Eşitlik Komisyonları vb. adlarla ulusal mekanizmalar oluşturulmaya başlanmıştır. Küresel düzeyde de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik özel düzenleme, politika ve mekanizmalar da bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Özellikle BM'nin 1975 yılından itibaren takip eden on yıllık dönemi "Kadın On Yılı" ilan etmesi, bu dönemde cinsiyet eşitliğine yönelik girişimleri teşvik etmiştir. Buna paralel olarak 1980'li yıllardan itibaren, toplumsal cinsiyet eşitliği ve bu alanda devlete aktif rol yüklenmesine ilişkin hükümler anayasalarda yer almaya başlamıştır. BM Dünya Kadın Kongreleri, BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) gibi gelişmeler bu sürecin ürünüdür. İçinde bulunduğumuz yeni dönemde ise kadın hareketi ve özgürlükler açısından, yeni bir ters tepmenin yaşandığını söylemek mümkün. Sanayi devrimi ile kadınların kitlesel olarak iş piyasasına girişi, 1960'ların yeni toplumsal hareketleri ve sonrasındaki eşitlik rüzgârı, kadınların konumu ve aile dinamiklerinde önemli kırılmalar yarattı. Esping-Anderson geçtiğimiz yüz yıllık dönemecin kadınlar için "tamamlanmamış bir devrim" olarak görmektedir. Devrim tamamlanmamıştır, çünkü dünyanın belli bölgelerinde savaş sonrası dönemden itibaren kadınların eğitim ve çalışma yaşamı, aile içi rolleri konusunda önemli kırılma ve sıçramalar yaşansa da neoliberal zamanlarda muazzam geri dönüşler, aileci kapanma ve anti-feminist söylem, yaygınlaşmış görülmektedir. Ancak diğer yandan da kadın hareketinin tarihsel birikim ve zenginliğinin,

"tamamlanmamış devrim"den beslenen nesillerin, coğrafyaların genişliğinin yeni bir sıçrama ve dönüşümüne de yola açabilmesi de mümkündür.

Toplumsal Cinsiyet Rejimleri

Toplumsal cinsiyet rejimi belirli bir kurum içerisinde toplumsal cinsiyet ilişkilerini oluşturan, etkileyen bir dizi ilke, değer, norm, siyasal çerçeveye işaret eder. Connell'in ifadesiyle belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumudur o kurumun toplumsal cinsiyet rejimi. Toplumsal cinsiyet düzeni ise bir toplumda dört temel alanda oluşan toplumsal cinsiyet rejimlerinin etkileşimi yoluyla şekillenen karmaşık bir düzenek olarak düşünebiliriz. Her dört alan, bir makinanın dişlileri gibi birbirlerini tamamlar ve etkiler. Her bir alanda yaşanan değişimler de düzeneğin yeniden biçimlenmesine yol açar.

1. Cinsellik Rejimi/ Heteronormativite:

İlk alan, cinsellik rejimi alanıdır. Heteronormativite, heteroseksüelliğin tek, doğal ve meşru cinsel yönelim olduğunu ileri sürüp; diğer cinsel yönelimleri yok sayan, baskılayan ya da aşağılayan ideoloji olarak bu alanı düzenlemektedir. Sadece farklı cinsel yönelimlerin dışlanmasının ötesinde, cinselliğin "normal", "meşru" yolları. Tanımlanırken, heteroseksüel tüm ilişkiler de belli bir "rejim" içerisine alınır. Örneğin evlilik dışı cinselliğin yasaklanması, cinselliğin evlilik bağı ile yalnız-

ca üremeye indirgenmesi. Hatta kimi rejimlerde çocuk sayılarının dahi belirlenmesi gibi. Beden politikaları aracılığıyla da cinsellik rejimi denetlenir. Doğurganlık yoluyla anneliğin düzenlenmesi, sağlık söylemi ve zayıflama ve moda endüstrisi aracılığıyla “kadın” ve “erkek” bedenleri tanımlanması gibi. Kuşkusuz bu alanda yekpare bir denetim ve söylemin ötesinde, birbiri ile kimi zaman yarışan, çelişkili ve parçalı rejimlerin bir arada olduğunu unutmamak gerekir. Cinsellik, toplumsal cinsiyetin kurucu unsurudur ve ister cesaretlendirme ister kanalizetme veya bastırılma şekillerinde olsun, toplumsal olarak pazarlık edilir. Bu rejimin sınırları, kuşkusuz zaman içerisinde ve toplumdan topluma değişiklikler gösterebilir. Kuir (queer) teori, normaller üzerine kurulan ikili sistemlerin ve sabitlikleri deşifre ederek, toplumsal cinsiyet rejimini ve cinsiyet rejiminin yarattığı sabitlenmiş kimlikleri reddeder. Bu anlamda toplumsal cinsiyet teorisine büyük bir katkı sağlar.

Toplumsal cinsiyet, yeniden üretim ve cinsellik alanı modern yurttaşlığın kuruluşunda da kilit bir öneme sahiptir. Örneğin modernleşme, Türkiye’deki kadın kimliğinin inşasında öne çıkan unsur olsa da geç Osmanlı döneminden uyana cinsellik “kadın modernliğinin” keskin sınırlarını çizen bir alan olmuştur. iffet, erdem, sadelik gibi özelliklerle, cinsel ahlaka ilişkin göndermelerle kadınların cinselliğinin denetlenmesi, gerek İslamcı gerekse modernleşmeci ve milliyetçi söylemler arasında önemli bir tarihsel ortaklık hattı olmuştur.

2. Hane/Aile:

Toplumsal cinsiyet düzeni, aile/ve hane düzeyinde de gerek cinsellik rejimi, gerekse işgücü piyasalarında oluşan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü aracılığıyla pekiştirilir. Kadın emeğinin kontrolüne -ve sömürülmesine- dayanan toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü gerek hane içerisinde gerekse iş piyasalarında işlerin kadın işi ve erkek işi olarak ayrılmasından çok daha kapsamlı bir mekanizmadır. Aile rejimi, bakım rejimi ve refah rejimi ilişkisi ile şekillenir. Refah rejimi veya bakım rejimi alanında eşitlikçi politikalar, kadının emeği üzerindeki denetim ve sömürünün ortadan kaldırılmasını hedefler. Örneğin, kamusal çocuk bakım olanakları, zorunlu babalık izinleri veya iş ve iş dışı yaşam den-

gesizliğine eşitlikçi yönde müdahale amacını taşıyan tüm politikalar.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş bölümü;

- Yeniden üretim, ücretli emek piyasasının ayrışması,
- İş piyasasına katılımın denetlenmesi: -”kadının yeri evidir” gibi;
- Kadının iş piyasasına katılımına geçici gözle bakılması, (“evleninceye, çocuk oluncaya... kadar” gibi)
- Kadınların daha çok “kadın işi” olarak görülen alanlarda düşük ücretli ve düşük statülü işlerde çalışması,
- Er eğitim düzeyinde işsizlik oranları kadınlarda daha yüksek olması,
- Ücretsiz olarak yaptıkları tüm işlerin görmezden gelinmesi, değersizleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Bu noktada bir de yeniden üretim kavramından bahsetmek gereklidir. Yeniden üretim insan türünün üremesi ve idamesi için harcanan bir emek olmanın yanı sıra (çocuk doğurmak, bakmak ve büyütme gibi), faal emek gücünün bir sonraki güne ve geleceğe hazırlanması için harcanan emektir. Yeniden üretim tüm bakım ve ev işlerini içerir. İktisadi açıdan milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen, doğallaştırılmış, görünmezleştirilmiş, toplumsal cinsiyetlenmiş bir emektir. Görünmeyen emek kavramı, yeniden üretim mekanizmasını deşifre etmek amacıyla feminist kuram tarafından geliştirilmiş bir kavramdır.

Kadının Görünmeyen Emeği ve Bakım Rejimi:

Bakım aslında kendine bakacak durumda olmayanların, fiziksel, psikolojik, bedensel ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgili bir kavram aslında. Örneğin çocuk bakımı, hasta bakımı, yaşlı bakımı, engelli bakımı. Çocukların, yaşlıların ve hastaların bakımına ek olarak, hane halkındaki sağlıklı yetişkinlerin bakımı da ücretsiz bakım işi olarak düşünülebilir. Çünkü toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü hem kendine bakamayacak durumda olanların bakım yükünü doğrudan kadınlara yüklemekle kalmaz. Kadınlar, fiziksel olarak kendilerine bakabilecek durumda olan kişilere de bakım hizmeti sunma yükü ile karşı karşıya kalabilmektedir. Bakım emeğinin hane içinde ve dışında hane ile ilgili

olarak gerçekleştirilen tüm diğer işlerden ayrıştırılması zor bir emek türü aslında. Bu nedenle dar anlamının dışında bakım emeği kavramını hane ile ilgili diğer emek süreçleri ile birlikte düşünmek gerekiyor.

Bu nedenle kadının görünmeyen emeği olarak adlandırıyoruz zaten. Kadın emeğine ilişkin saklama, görünmezlik ve değersizleştirme ataerkil toplumsal cinsiyet rejimlerini inşa eden temel süreçlerdir.

Görünmeyen emek sadece bakıma ihtiyacı olan kesimlerin bakımını değil, toplumsal yeniden üretimi olanaklı kılan temelde hane içinde yapılan ancak hane dışına da uzantıları olan bir emek sürecini içeriyor. Çocuk bakımı, örneğin, çocuğun ve yaşadığı ortamın hijyeninin sağlanması, karnının doyurulmasından veya onları okula bırakıp, karşılamaktan bağımsız düşünülemez. Ya da yaşlı bakımı, yemek yapılmasından, yaşlıların doktora görülmesinden, ilaçlarının alınmasından ayrı düşünülemez. Veya akraba ziyaretlerinin, buluşmalarının örgütlenmesi, akraba ilişkilerinin idaresinden ayrı düşünülemez tüm bu bakım süreçleri. Ruhsal, duygusal, sosyal, fiziksel her tür bakım ve ilişki idaresini kapsar. Bu nedenle de hem hane içi tüm üretimler, hem de hane dışına taşan bir emek türü sözkonusu. Özetle kadının görünmeyen emeği:

- Cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde harcanan bir emektir.
- Bakım ve ev işleri ile ilgili tüm faaliyetleri/işleri içerir.
- Bakım işlerin yanı sıra bakım alanına ilişkin duyguları da içeren bir alandır.
- Yalnızca evin içerisinde harcanan değil, dışarısına da taşan bir emektir.
- Mesaisi yoktur, süreklilik gösterir, birbirinden ayrıştırılması güç işleri içerir.
- Gündelik yaşamla iç içe geçmiştir.
- Erkekler tarafından el koyulan, doğallaştırılmış, karşılıksız bir emektir.

Bakım rejimi ise hanenin bakımına ilişkin bir işbölümünün yanı sıra, bakım işinin düzenlenmesinde devlet-piyasa-aile arasındaki işbö-

lümüne ilişkin olarak oluşturulan rejimdir. Yaşlı ve çocuk bakımına ilişkin düzenlemeler, kurumsal bakım olanaklarının nasıl karşılandığı, belediyeler veya kamu kurumlarının yüklendiği roller bu çerçevede değerlendirilir. Örneğin siz, çocuğunuz için ücretsiz veya düşük maliyetli bir bakım ve erken çocukluk eğitimine ulaşamıyorsanız; yaşlılarınıza bakmak yalnızca ailenin kadınlarının taşıdığı bir yük ise doğrudan kadınların görünmeyen emeği üzerinde kurulan bir sömürü mekanizmasıyla karşı karşıyasınız demektir. Piyasadan yüksek ücretlerle satın alınan bakım hizmeti ise kamunun bu alanda hiçbir sorumluluk üstlenmediği anlamına gelmekte, bakım rejimi, piyasa ve aile içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü içerisinde, kadının görünmeyen emeği üzerine kurulmaktadır.

3. İş Gücü Piyasaları:

İşgücü piyasaları da toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün etkisi altındadır. Cinsiyete dayalı iş bölümünün iş piyasalarındaki görünümü Cinsiyete Dayalı Ayrışma/Katmanlaşma ve Cinsiyet Ayrımcılığıdır. Cinsiyete dayalı ayrışma ve ayrımcılık, daha büyük bir toplumsal cinsiyet rejiminin bir parçası olan bir süreçtir: Erkek egemenliği ve toplumsal cinsiyet rejiminin kültürel boyutları, mevcut cinsiyete dayalı mesleki katmanlaşma yapısı ve formel işyeri/kurum politikaları ile bu politikaları her gün işyeri bazında uygulayan kurumsal aktörlerin davranışları bu sürecin parçasıdır. Cinsiyete dayalı ayrışma temelde iki farklı açıdan tanımlanmaktadır: Dikey ve yatay ayrışma. Çeşitli bireylerin organizasyonların alt basamaklarında yoğunlukla birikmesine sebep olan ayrıştırmaya dikey ayrışma denir. Yatay ayrışma, kadınlarla erkeklerin farklı mesleklere sahip olması, birbirlerinden farklı sektörlerde, farklı işyerleri ve farklı işverenlerle çalışması anlamına gelmektedir. Mesleki yatay ayrışmaları inceleyen çalışmalar, bir meslek alanında çalışanların %75-B0'i aynı cinsiyetten olduğunda, o mesleği kadın ya da erkek mesleği; kadın/erkek çalışan oranı %40-S0'ler düzeyinde olduğunda ise bütünleşmiş meslek olarak adlandırmaktadır. Ancak sadece sayısal veriler, o iş/meslek alanında cinsiyet ayrımcılığı olmadığı anlamına gelmez. Örneğin, bankacılık kadınların da yoğun

olarak bulunduğu bütünleşmiş bir meslek olarak görülmele birlikte, kadın erkek ayrımcılığının yüksek olduğu bir meslek alanıdır. Üst kademelere geçişte, işin organizasyonu ve iş süreçlerinde ayrımcı uygulama ve sonuçlar bulunmaktadır.

İş piyasalarında dikey ve yatay ayrışma yanı sıra, “içsel ayrışma” olarak tanımlanan bir ayrışma biçimi daha vardır. İçsel mesleki ayrışma, aynı meslek alanı içerisindeki, aynı iş yerlerinde çalışan kadın ve erkeklerin, farklı tipteki görevler icra etmesi ya da farklı alt uzmanlıklara seçilmesini ifade eder. Bu anlamda, meslekler, işler ve görevler toplumsal cinsiyetlendirilmiştir. Toplumsal cinsiyetin iş hayatındaki örüntülerini anlamak için cinsiyet iş bölümünün bu farklı düzeylerde incelenmesi gerekmektedir. Kadın ve erkeklerin her seviyede işsizlik oranları arasındaki farklılıklardan, aynı işleri yapan erkek ve kadınlar arasındaki ücret eşitsizliklerine, kadınların iş piyasasına girişlerinin denetlenmesinden, iş yerinde cinsiyete dayalı görünmez kültürel engellere kadar pek çok konu, iş piyasalarındaki toplumsal cinsiyet rejiminin temel niteliklerini oluşturur.

4. Devlet:

Devlet de içinde “patriyarkal yapıların hem kurulup hem tartışıldığı, bir iktidar ilişkileri ve politik süreçler kümesinin merkezi” olarak belirli bir toplumsal cinsiyet rejimine dayanır. Aile, istihdam, nüfus, yerleşim, yaygın eğitimin örgütlenmesi, sağlık ve cinselliğin denetimi gibi bir dizi politika alanı açısından devlet iktidarı toplumsal cinsiyet rejiminin kuruluşunda tarihsel ve dinamik bir pozisyona sahiptir. Parlamentoların oluşumundan seçim sistemine, sosyal politikalar yoluyla hane ve iş piyasasına yapılan müdahalelerden eğitim politikaları ve sağlık politikalarına, devlet doğrudan toplumsal cinsiyet rejimi açısından merkezi önemdedir.

4.2.Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Rejimleri

Cumhuriyet modernleşmesi ve kentleşme deneyimi, aile örüntüleri ve demografik alanda kimi değişmelere yol açmıştır. Doğurganlık oranlarındaki düşüş, boşanma oranlarının ve evlenme yaşının yükselmesi, gençler arasında giderek artan bireyselleşme ve bağımsızlaşma eğilimleri, toplumsal cinsiyet rollerinde eşitlikçi dinamiklerin görülmesi Türkiye’de aile sistemlerinin melezleşmesi ve kültürel heterojenleşmeye yol açmıştır. Türkiye tarihinde ilk kez, nüfus artış oranı düşmektedir. 1980’lerden bu yana evlenmeler gecikmeye, yalnız yaşayanlar, eşcinsel birliktelikler, evlenmeden birarada yaşayan çiftlerin sayısı artmaya başlamıştır. Bu artışlar küçük oranlarda da olsa, araştırmacılara göre

gelecekte de bu eğilimlerin süreceği düşünülmektedir.

Türkiye 2000’li yıllardan itibaren yeni bir demografi rejimine girdi. Bu rejim, yüksek doğurganlık-yüksek ölüm oranına sahip genç nüfus yerine düşük doğurganlık ve düşük ölüm oranına sahip yaşlanan nüfus özelliklerine geçiş anlamına geliyor. 1950’lerde toplam doğurganlık hızı 6 iken, 2000’erde 2,1’e inmiştir. Doğurganlığın yığıldığı yaş grubunun 20-24’ten 25-29’a kayması da bir başka demografik örüntüdür. 1970 yılı ve öncesinde evlenen kadınların ilk evlilik yaşı ortalaması 16; 2000 yılı ve sonrasında evlenen kadınların ilk evlilik yaşı ortalaması ise 24 olarak hesaplanmıştır. Sadece dini nikahla evlenen kadınların oranı, rızası olmadan evlendirilen kadınların oranı ve yakın akraba evliliği yapan kadınların oranı da hızla düşmüş, kadınlarda okuryazarlık oranı da 1950’lerden günümüze hızla yükselmiştir. Modern doğum kontrol yöntemlerini kullanan kadınların oranı 1980’de %18 iken, 2000’erde %40’ı geçiyor.

Aile yaşamı ve demografik eğilimlerdeki kimi değişimlere ve özellikle genç kadın kuşaklarında kimi eşitlikçi eğilimlere rağmen Türkiye hala aileci bir toplumdur. Modernleşme projesi kadınların eğitim, siyaset ve istihdam alanında kamusal yaşama katılımlarının önünü açmış olsa da eşitlikçi eğilimler hem ülke geneline dengeli bir şekilde yansımamış, hem de kamusal yaşama katılım kadınların hane içerisindeki asli sorumluluklarına dayanan egemen aile ideolojisini yeterince aşındıramamıştır. Örneğin Türkiye’de kadınların %68’i ortaokul mezunu bile değil, %20’si okuma yazma bilmiyor/çok az düzeyde biliyor. Çalışabilir durumdaki toplam 27 milyon kadından yalnızca 7,7 milyonu (%28’i) çalışıyor. İşgücüne katılım-egitim ilişkisi kadınlarda çok daha güçlü. Yani Türkiye’de kadınlar için çalışmak ve meslek sahibi olmak için erkeklerin katbekat üzerinde bir performans sergilemeleri gerekiyor. Hemcinsleri ile aralarındaki uçurum, az sayıda profesyonel eğitilmiş ve meslek sahibi kadınların da konumunu derinden etkiliyor. Çalışan kadınlar günde ortalama 3 buçuk saatten fazla bir zamanı, çalışan erkekler ise yalnızca 45 dakikasını hane ve hane halkının bakımına ayırıyorlar (TÜİK 2015 Zaman Kullanım Anketleri).

Modern cumhuriyet eğitilmiş-elit kadın kesimlerinin kamusal hayata katılımını teşvik etmekle birlikte, kadınların gündelik yaşamlarında kimi geleneksel örüntüler süreklilik kazanmıştır. “Ev kadınlığı sözleşmesi” çalışan kadınlar için dahi bir norm olarak görünmektedir. Kadınların kariyer gelişimine yönelik desteğin artmasına rağmen, aile içerisindeki rollere ilişkin kalıp yargıların sürekliliği, kadınları profesyonel yaşam içerisinde belli pozisyonlara sıkıştırmış görünmektedir. İstatistiksel veriler sosyo-ekonomik konum, istihdam, eğitim, doğum oranları, evlilik yaşları vb. konularda oldukça kutuplaşmış bir kadın nüfusuna işaret etmektedir.

2016 Aile Yapısı Araştırması sonuçlarına göre Türkiye genelinde küçük çocukların %86’sının bakımını yalnızca anneleri üstlenmektedir. Okul öncesi çocukların %7, B’nin gündüz bakımını ise anneanne veya babaanneleri yürütmektedir. Kreş veya anaokuluna giden çocukların oranı yalnızca %2, B’dir. Türkiye’deki istatistiklere göre evlilik ve çocuk sahibi olmakla istihdam arasındaki olumsuz ilişki her zaman güçlü olmuştur. Oysa günümüzde, kadın istihdamında son yirmi yılda önemli adımlar atılmış ülkelerin tümünde kadın istihdamı doğum oranlarını olumlu yönde etkiliyor. İstatistikler gelişmiş ülkelerin pek çoğunda güvencesiz işler ve iş-aile yaşamını uyumlaştırmadaki yetersiz politikaların doğum oranlarındaki düşüklüğün başlıca nedeni olduğunu gösteriyor.

Bir diğer ifade ile kadınlar için daha güvenceli bir iş piyasası ile ev ve iş alanındaki eşitlikçi dinamikler, 30 yıl öncesinin aksine kadınların çocuk yapma kararlarını olumlu yönde etkiliyor. Yine, 2016 Aile Araştırması sonuçlarına göre Türkiye’de evli kadınların %28’inin ilk evlilik yaşı hala 18’in altında, %51’inin ise evlilik yaşı 19 ve altı! Kadınların %63’ü görücü usulüyle evlenmiş. Erken evlilikler ve aile kararı ile evlilikler ülkemizde milyonlarca kadının kendilerini tanıma, eğitim görme, kapasitelerini artırma, özgürleşme imkanlarının daha çocuk yaşlarda ellerinden alındığını gösteriyor. Türkiye hem kadın-erkek arasındaki uçurumun, hem de kadın nüfusu arasındaki uçurumun çok derin olduğu bir ülke. Birincil sektörde çalışan meslek sahibi kadınlarla, ücretli bir işi olmayan kadınlar arasındaki uçurumdan bahsediyorum. Bu

kutuplaşma işgücüne katılan kadınlar arasında da belirgindir. Toplam kadın istihdamının% 43'ü tarımsal alanda olup çalışan kadınların üçte biri ücretsiz aile işçisi konumundadır. Çalışan kadınların yalnızca % 24'ünün sağlık sigortası vardır. Yaşlılık ödeneği alan kadınların oranı yalnızca %8'dir. Çalışma zamanının tümünde sigortalı olsa dahi kadınlar çok daha düşük emekli ödenekleri almaktadır.

Kadın-erkek uçurumu ile birlikte bu uçurum, Türkiye'de kadınların konumu açısından da kaygan bir zemin yaratıyor. Sonuç itibariyle, eğitilmiş meslek sahibi kadınlar açısından da buldukları konumu tehdit eden bir zemin bu. Türkiye bu anlamda çalışan kadınlar için bir yokluklar ülkesi. Uygun erişilebilir çocuk bakım olanakları yok, aile içi iş bölümünde eşitlikçi dinamikler çok cılız, iş- iş dışı yaşam uzlaştırma politikaları yok, çocuk-evlilik sebebi ile işe ara veren kadınların yeniden entegrasyonunu destekleyecek araçlar yok. Tüm bu göstergeler Türkiye'de cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümü ve aile yapısının hala egemen olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye'deki toplumsal cinsiyet düzeninin temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Tek (erkek) kazanan, tam zamanlı ev kadını aile modeline dayanmaktadır.
- Ailecilik egemen bir paradigmadır.
- Kadınlar iş piyasasında, ikincil işgücü olarak görülmektedir.
- Eş ve annelik vurgusu ön plandadır.
- Çocuk-yaşlı-engelli bakımın kadınların ev içinde çözümüne bırakıldığı bir bakım rejimine dayanır.
- Kadın nüfus arasında uçurum büyüktür.
- Devlet bürokrasisi, karar alma mekanizmaları ve iş piyasalarında ağır bir erkek egemenliği vardır.

4.3. Kadınlar ve Siyasal Hayat

Kadınların neden siyasette daha çok yer alması gerektiğine ilişkin argümanlar kimi yazarlarca, üç farklı kategoride sınıflandırılmaktadır.

1. Adalet Nosyonu (demokratik adalet): Nüfusun yarısını oluşturan kadınların eksik temsili öncelikle bir adalet ve demokrasi sorunu, eksikliğidir.

2. Farklı değer, deneyimler nosyonu (kaynak kullanımı): Bu grup argümanlara göre, kadınlar tarihsel olarak kamusal alanlardan ve kamusal tartışmalardan dışlanmaları nedeniyle farklı deneyim ve değerler geliştirmişlerdir. Siyasetin eril yapısı bu değer ve deneyimlere kapalı olarak işlemekte, kadınların farklı fikir, çözüm önerisi ve katkıları bu alana girememektedir. Bu argümana göre kadınların siyasete aktif olarak katılımı ve sayıca artması, siyasete yeni değer, politika ve nosyonlar kazandıracaktır.

3. Çatışan çıkarlar nosyonu (çıkar temsili): Üçüncü argüman, kadının bedeni ve emeği üzerindeki sömürü ilişkileri gereği, kadınlarla erkelerin birbiriyle çelişen çıkarları olduğunu savunmaktadır. Bu argümana göre kadınlar politikada eşit bir şekilde temsil edilmelidir, çünkü farklı çıkarları temsil etmektedir. Bu üç yaklaşımdan birini diğerine karşı savunmak veya seçmek durumunda değiliz. Bu argümanlar, feminist hareket ve teorisinin farklı dönem ve coğrafyalardaki gelişim çizgisi içerisinde, farklı düşünsel kaynaklardan beslenen argümanlardır. Günümüzde kadın temsiline ilişkin eşitlikçi mekanizmaların kurulması ve eşitlikçi politikaların uygulanması bakımından her üç argüman hatının da önemli katkıları olmuştur.

Bu noktada, kadınların siyasete katılımlarını artırmaya yönelik olumlu ayrımcılık politikalarından biri olan kota politikalarını temellendiren kritik çoğunluk argümanına değinmek gerekir. Kritik çoğunluk tezi, siyasal alanın eril yapısının sadece kadın sayıları bakımından değil, niteliksel olarak bir dönüşüm geçirebilmesi için, o alandaki kadın oranının %33'ün üzerine çıkması gerektiğini ortaya koymuştur. Yani, siyasetteki erkek egemenliğinin kırılması, siyasetin farklı düzeylerinde kadın oranlarının %33'ün üzerine çıkmasından sonra başlayacak bir değişimdir.

Sayısal artış, nitel değişme için de zorunlu bir koşuldur. Bu argüman, özellikle siyaset içerisinde azınlıkta kalan kadınların, siyasetin eril kültürü içerisinde, toplumsal cinsiyet eşitliği ve dayanışma bakımından marjinal kalabileceklerini de açıklamaktadır.

Türkiye’de Kadınların Siyasete Katılımı

“Siyasal” sıfatı, en genel anlamıyla, bireylerin iktidar ilişkilerini müzakere ettikleri geniş bir dizi sosyal pratikleri tanımlamak için kullanılır. Kuşkusuz gerek merkezi gerek yerel yönetimlerde parlamenter siyaset, siyasal katılımın yalnızca bir boyutudur. Kadınlar ve dezavantajlı tüm kesimler söz konusu olduğunda aslında özellikle özel alan ile kamusal alanın sınırlarının belirsizleştiği, geleneksel olarak siyaset tanımını içinde yer almayan çeşitli yazarların, enformel siyaset, “ayakta kalma siyaseti”, “geçim siyaseti”, “gündelik siyaset” ya da “alt-siyaset” gibi çeşitli kavramlarla ifade ettiği siyasetin daha yerel ve görünmez kanallarını da dikkate almak gereklidir. Ancak burada şimdilik katılımı seçim siyaseti ve karar alma organlarına katılım ile sınırlandırıyoruz. Aşağıdaki tabloda Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana, TBMM’deki kadın milletvekili sayı ve oranları yer almaktadır. Kadınların seçilme haklarına kavuştuğu ilk seçim döneminde %4,5 olan kadın milletvekili oranı, bugün hala %15 seviyesine bile ulaşamamıştır. Bu büyük bir demokrasi açığı ve eksik temsil sorunudur. Kuşkusuz parlamentodaki tablo, parti yapılarının, yerel meclislerin, karara alıcı tüm organlardaki eksikliklerle bir arada düşünülmelidir.

CUMHURİYETTEN BU YANA TBMM’DE KADIN MİLLETVEKİLLERİ³

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı (%)
1935	399	18	4,5
1946	465	9	1,9
1957	610	8	1,3
1965	450	8	1,8
1977	450	4	0,9
1983	399	12	3,0
1991	450	8	1,8
1995	550	13	2,4
1999	550	23	4,2
2002	550	24	4,4

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı (%)
2007	550	50	9,1
2011	550	79	14,4
2015 Haziran	550	98	17,8
2015 Kasım	550	81	14,7
2018	600	104	17,3

Avrupa kıtasında yer alan ülkelerde kadın milletvekili oranları ortalama %26 civarındadır. İsveç, Finlandiya, İzlanda gibi ülkelerde kadın parlamenter oranı

%40’ın üzerinde; Gürcistan, Ermenistan ve Macaristan’da ise %12’nin

3. www.ka-der.org.tr

altındadır. Türkiye bu tabloda, eksik temsilin belirgin olduğu ülkeler arasındadır. Türkiye’de her dönem kabine içerisinde en fazla 1 ya da 2 kadın bakan yer almıştır. Aşağıdaki tablodan da görülebileceği üzere, yerel yönetimlerde de iç açıcı bir tablo yoktur. Büyükşehir belediye başkanlarının %10’u (sadece 3 başkan!), il ve ilçe belediye başkanlarının da sadece %2,7’si kadındır. Yalnızca eşbaşkanlık sistemini uygulayan HDP’nin eş başkanları dahil edildiğinde ortalama oranlar bir miktar yükselmektedir. Belediye meclisi üyeliğinde ise kadınların oran %10,7’dir. Türkiye’de kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürlerin %94’ü erkektir.

YEREL YÖNETİMLERDE KADIN ORANLAR⁴

	Toplam Sayı	Kadın Sayısı	Kadın Oranı (%)
Büyükşehir Belediye Başkanı	30	3	10,0
Büyükşehir Belediye Eş Başkanları ile	30	5	16,6
İl, İlçe, Belde Belediye Başkanı	1351	37	2,7
İl, İlçe, Belde Belediye Eş Başkanları ile	1351	105	7,7
İl Genel Meclisi Üyesi	1251	60	4,8
Belediye Meclisi Üyesi	20.498	2.198	10,7

Kadınların siyasal hayata katılımı önündeki engeller, kültürel-ideolojik sebepler, sosyo-ekonomik faktörler ve/veya siyasal kurumlardan kaynaklanan nedenlerden oluşmaktadır. Siyasal kurumlardan kaynaklanan nedenler; bir ülkedeki egemen siyasal kültür, parlamentonun yapısı, seçim sistemi, siyasal yapının ve siyasal partilerin yapısı, demokratik geleneklerin köklenmemiş olması gibi nedenler olabilir.

2019 Yerel Seçimlerinde 42 Kadın belediye başkanı seçilmiştir. Seçilen kadın belediye başkanlarının siyasal partilere göre dağılımı şu şekildedir: Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’den 7 kadın belediye başkanı, Halkaların Demokratik Partisi (HDP)’nden 22 kadın belediye başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nden 10 kadın belediye başkanı, 2 Bağımsız kadın belediye başkanı, Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’den 1 kadın belediye başkanı seçilmiştir.

4. www.ysk.gov.tr

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamaya Yönelik Politikalar

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların siyasal katılımını arttırmaya yönelik politikalar eşitlik ve farklılık temelli iki temel hat çerçevesinde sınıflandırılabilir. Aslında bu iki hat, şekli eşitlik anlayışından, maddi yani “eylemli” eşitlik anlayışına geçişe de işaret eder. Eşitlik mücadelesi eşitlik kavramına dayanır ve erkeklerin sahip olduğu tüm hakların kadınlara da tanınması ve hayata geçirilmesini hedef alır. Hukuksal eşitlik ve fırsat eşitliği politikaları bu yaklaşım çerçevesinde şekillenen stratejilerdir. Farklılık temelli siyaset ise kadınların farklılıkları, yaşam koşulları ve deneyimleri, özel ilgi ve uğraş alanları ve dolayısıyla özel gereksinimlerine dayanır. Yani şekli eşitlikten, maddi yani eylemli, düzeltici, telafi edici bir eşitlik anlayışına geçişini temsil eder. Bu çerçevede olumlu ayrımcılık ve cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi (gender mainstreaming) stratejilerinden söz edilebilir. 2. Dalga kadın hareketinin “farklılık” temelindeki kuramsal birikimi, bu türden stratejilerin düşünsel arka planını oluşturmaktadır. Bu stratejiler, AB, ILO, BM gibi uluslararası kuruluşların cinsiyet eşitliğine yönelik politikalarında geniş bir yer bulmuş, bir dizi farklı politika ve mekanizma geliştirilmiştir.

Farklılık temelli yaklaşımlar çerçevesinde şekillenen stratejilerden ilki olumlu ayrımcılıktır. Olumlu ayrımcılık sadece cinsiyet temelinde değil, tarihsel olarak dışlanmış grupların başta eğitim, istihdam, siyaset gibi alanlara katılımlarını sağlayarak, bu gruplara temsil imkânı yaratmaya çalışan bir dizi kurumsal politika ve uygulamayı ifade etmektedir. Bu anlamda “farklılıklar” temelinde şekillenen ayrımcılığın önlenmesi için telafi edici bir ayrımcılığı savunur. Dolayısıyla bu önlemlerin bir diğer adı da “geçici özel önlemlerdir. Bu, eğimli bir sahada futbol oynamaya çalışan iki takım için sahanın düzleştirilmesi gibi düşünülebilir. Parlamentolarda kadın temsilini arttırmak için uygulanan kotalar, olumlu ayrımcılık politikalarına örnektir. Burada farklılık kavramını biraz açmakta fayda var. Öncelikle bu farklar kadınların kamusal yaşamda dışlanmalarına neden olan farklardır. Eşitlik anlayışı-

nın içerdiği soyut evrenselliğin cinsiyet açısından deşifre edilmesi çok önemlidir.

Toplumsal cinsiyetin ana politikalara yerleştirilmesi /anaakımlaştırılması stratejisi de teorik temellerini farklılık politikasında bulur. Bu strateji olumlu ayrımcılık yaklaşımının bir adım ötesi olarak düşünülebilir. Olumlu ayrımcılık kadınları erkeklerle karşıtlıkları üzerinden görünürken, ana politikalara yerleştirme daha çok ilişkisel bir farklılığa dayanır.

Kurumsal düzeyde bir strateji olarak hedeflenmesi 1995 yılında Pekin’de gerçekleştirilen BM Pekin Kadın Konferansı’nda olmuştur. Son yıllarda uluslararası örgütler ve AB düzeyinde de toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika alanlarında sıklıkla kullanılan bir kavram olan “mainstreaming”, ana politika alanları ve tüm kurumsal yapıların toplumsal cinsiyet farklılıkları ve gereksinimlerine duyarlı bir bakış açısıyla yeniden tasarlanması anlamına gelmektedir. Örneğin, toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme, bu tarz bir politikanın örneğidir. Eşitlik-fırsat eşitliği-olumlu ayrımcılık ve ana politikalara yerleştirme yalnızca cinsiyet eşitliği politikalarında kronolojik bir sıralamayı işaret etmez. Bu yaklaşımlar birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Örneğin pozitif ayrımcılık politikaları kadınlara istihdam, sivil toplum ve siyasal kurumlarda yer açarken, mainstreaming politikalarının geliştirilmesi için de bir laboratuvar vazifesi görür. Bu anlamda olumlu ayrımcılık pek çok yazarın belirttiği gibi kendi başına bir amaç olmaktan öte, kurumsal cinsiyetçilik ile mücadelede farklı stratejiler için de bir araç olabilir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamaya Yönelik Politikalar

Kadınların siyasete katılımını arttırmaya yönelik olarak en bilinen politika kota uygulamalarıdır. Ancak kadın katılımını arttırmaya yönelik politikalar yavaş, zamana yayılan bir süreçte gelişen politikalar olabileceği gibi, hızla gelişen ve hemen sonuç almaya yönelik politikalar da olabilir. Kotalar hızla sonuç almayı ve dengesizliği telafi etmek için düzeltici hamleler yapmayı hedefler. Ancak bu politikaların toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik diğer politikalarla birlikte

uygulanması önemlidir. Kadınların hem stratejik hem de pratik cinsiyet ihtiyaçları vardır. Cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politikalar hem pratik hem de stratejik cinsiyet ihtiyaçlarını gözetmelidir. Pratik cinsiyet ihtiyaçları, kadınların yaşamlarını iyileştirmek için ihtiyaç duydukları ancak stratejik olarak cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik olmayan politikalarlardır. Hatta kimi zaman bu ihtiyaçların stratejik cinsiyet eşitliği hedefleri ile çelişen yanları dahi olabilir. Ancak önemli olan pratik cinsiyet ihtiyaçlarını gidermeye yönelik politikaların, cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük stratejik cinsiyet ihtiyaçlarına yönelik politikalarla birlikte uygulanmasıdır. Örneğin aile ve çocuklarla ilgili meselelerin sürekli kadınların alanı olarak görülmesi aslında stratejik cinsiyet ihtiyaçlarına ters düşmektedir.

Fakat siyasetin eril yapısı gereği bu alanda konuşmak, politika üretmek ve kadınların gündelik yaşam sorunlarına ilişkin “dindirici”, onların yüklerini azaltıcı bazı politikalar da ancak kadınların bu konuları gündeme taşıması ile mümkün olmaktadır. Ancak bu aile-çocuk-kadın paketi, diğer cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların yokluğunda, kadınları yalnızca bu alana, bu konulara hapsedilmesi sonucunu da doğurabilmektedir.

Siyasete Katılımda Farklı Aşamalar

Kadınların siyasal hayata katılımını artırmaya yönelik politikaların, kadınların siyasete katılımlarındaki farklı aşamaları hesaba katan politikalar olması gerekmektedir. Bu çerçevede siyasete katılımı artırıcı politikaları 3 farklı grup altında toplayabiliriz:

- Niteliklerden- istekli olmaya
- İstekli olmaktan aday olmaya
- Aday olmaktan seçilmeye

Her üç aşama için de farklı politika araç ve yöntemleri gerekecektir. Ve her bir düzey farklı müdahale alan ve kurumlara işaret etmektedir. Kadınların siyaset için gereken donanımları kazanması için niteliklerinin artırılmasına yönelik programlar önemli fakat yeterli değildir. Nitelikli olsalar dahi kadınlar siyasete isteksiz olabilmektedir. İstek

için kadınların teşvik edilmesi, olumlu rol modellerin ortaya çıkarılması, yaygınlaştırılması, kamusal kampanyaların örgütlenmesi gereklidir örneğin. İstekli olsalar da kadınlar adaylık konusunda pek çok engelle karşılaşmaktadır. Bu da parti ve siyasal kültür düzeyinde başka önlemleri gerektirir. Aday olmaktan seçilmeye, partileri, siyasal sistemin ve seçim sisteminin bütününe zorlayıcı politik müdahaleleri gerektirir. Kotalar daha çok bu düzey için uygulanan bir politika türüdür.

Siyasal Hayatta Kotlar⁵

Kadınlar lehine uygulamaya konan olumlu ayrımcılık politikaları içinde en bilineni cinsiyet kotalarıdır. Cinsiyet kotaları en genel anlamıyla, kadınların sayısal olarak eksik temsil edildikleri, tarihsel olarak uzak kaldıkları çeşitli kamusal birim ve pozisyonlarda dengeli bir cinsiyet dağılımını gerçekleştirmek ve bu alanları giderek kadınlar açısından da ulaşılabilir hale getirmek üzere cinsiyetler arası minimum bir dengenin veya yüzdenin garanti ve/veya teşvik edilmesini sağlayan bir olumlu ayrımcılık politikasıdır.

Fiili eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir strateji olarak cinsiyet kotaları, temelde çalışma ve eğitim gibi alanlar ile her düzeyde karar alma birimlerinde uygulama alanı bulmaktadır.

Kadınların siyasal temsili ve temsil adaletini sağlamaya yönelik kota ve çeşitli olumlu ayrımcılık önlemlerinin çok çeşitli uygulamaları vardır. Cinsiyet kotaları sadece seçimle oluşan siyasal karar organlarında değil, atama ile oluşan birimlerde de kullanılabilir. Siyasal temsil amaçlı kota uygulaması çok çeşitli biçimlerde gündeme gelebilmektedir. Ancak her çeşit kota uygulamasının amacına ulaşması için en önemli etken, oluşturulacak bu kotaların etkili bir kadın temsilini sağlayabilme potansiyelidir. Bu potansiyeli yaratan da kotaların salt sembolik bir biçimde kullanılması değil, temsil adaletini sağlamaya yönelik etkili mekanizmalar oluşturmasıdır. Bu da kota politikalarının başka olumlu ayrımcılık kuralları ile desteklenmesini gerektirebilir.

5. Bu bölüm, aşağıda belirtilen çalışmamdan özetlenerek oluşturulmuştur: Bkz. Öztan, Ece {2003}, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 59, No:1 Ocak-Mart 2004. (3)

1. Siyasi Parti Kotaları: Kota uygulamalarının ilk biçimi, çeşitli siyasi partilerin kendi iç düzenlemeleri yoluyla, ulusal bir yasaya gerek duymadan kota uygulamasına başvurmalarıdır. Dünyada oldukça yaygın olan bu tür kotaların başarıya ulaşmasında önemli bir unsur, kota uygulamasına başvuran partilerin bu yönde bir duyarlılık yaratarak diğer partileri de kota uygulamasına özendirilmesi ve bir ulusal yasa varmışçasına kota uygulamasının yaygınlaşmasıdır. Siyasal partiler eliyle uygulamaya konan kota uygulamasının başarılı örnekleri olduğu gibi, söz konusu kotaların sadece göstermelik düzeyde kaldığı örnekler de vardır.

Siyasal partiler eliyle kota uygulamasının pek çok örneği bulunmaktadır. Başlangıçta daha çok sol partilerce benimsenen bu politikalar siyasi rekabet ortamında rakip partilerce de kabul edilebilmekte ve kimi kez ulusal bir yasa varmışçasına bütün partiler etkili bir kota politikası uygulayabilmektedir. Bunun en güzel örneği İskandinav ülkelerinde görülmektedir. Örneğin AB ülkeleri arasında yerel, bölgesel ve ulusal meclislerinde en yüksek kadın oranına sahip olan İsveç'te bütün partiler kota sistemini, aday listelerini fermuar liste (zipper system) denilen sıralamaya göre belirlemek yoluyla uygulamaktadırlar.

İsveç özelinde önemli olan kota politikasının, fermuar liste denilen aday listesi sıralaması yöntemi ile bir arada kullanılmasıdır. Aday listelerinin kadın ve erkeğin birbirini takiben bir fermuar biçiminde sıralanması yöntemi, tek başına kotanın kendisi kadar önemli bir olumlu ayrımcılık önlemidir. İsveç'te bu sıralama yöntemi artık gelenekleşmiş, yerleşik bir uygulama halini almıştır.

Danimarka'da da Sosyalist Parti 1970'lerden itibaren kota uygulamaya başlamış, diğer partiler de bunu takip etmiştir. Nitekim, İsveç'te 1970'lerde ortalama %25,4 olarak gerçekleşen kadın temsili, 1990'ların ikinci yarısında

%40,4'e ulaşmıştır. Almanya'da 1988 yılından itibaren kota uygulamasına başlayan Sosyal Demokratlar (SPD), yavaş adımlarla ve daha esnek yöntemlerle de olsa, kota uygulamasına yerleşiklik kazandırmış-

lardır. Nitekim Almanya'da 1970'lerde, ortalama %7,3 olan parlamentodaki kadın oranı, 1990'ların ikinci yarısında %26,3'e yükselmiştir. 1994'ten itibaren SPD'nin bütün kademelerinde kadınlar %40 oranında temsil edilmeye başlamışlardır. Sosyal Demokrat Parti 1998 aday listeleri için öngörülen kadın kotasını da %40'a yükseltmiştir. 1996'da Hıristiyan Demokratlar (CDU) hem parti içi birimlerde hem de aday listelerinde %30 oranında kota uygulamasını benimsemişlerdir.

3. Yasalar Yoluyla Kota: Bunun dışında ikinci bir uygulama -anayasal bir düzenlemeye gerek duyulsun ya da duyulmasın- yasalar yoluyla siyasi partilerin aday belirleme sürecinde cinsiyet kotalarının zorunlu tutularak bu alanda partiler için bir hukuki çerçeve oluşturulmasıdır. Kota politikası uygulanırken her iki uygulamada da önemli olan, sadece aday belirlemede belli bir yüzde şartı konmasının ötesinde, bu en az aday oranının en az temsili garanti etmedeki başarısıdır. Bunun için kota politikasını etkili kılabilecek önlemlerin alınması gerekir. Örneğin, 1990'ların başından bu yana gerek parti içi idari kademelerinde gerekse milletvekili adaylarını belirlemede bir çeşit kota uygulamasına başvuran İşçi Partisi'nin (Labour Party), 1997 ve 1992 seçimlerinde gösterdiği kadın aday sayısı hemen hemen aynı düzeydeyken, 1997 seçimlerinde parlamentoya giren İşçi Partili kadın milletvekillerinin sayısı 1992 ile kıyaslandığında iki kattan fazla bir oranda artış göstermiştir.

Belçika, ulusal yasalar yoluyla zorunlu kota politikasının uygulandığı ülkelere bir örnektir. Belçika'da 1994 yılında kabul edilen bir yasayla her düzeydeki seçimlerde siyasi partilerin aday listelerinde %25 kadın kotası zorunlu kılınmıştır. 1999 yılında yapılan bir değişiklik ile ise bu oran %33'e çıkarılmıştır. Yasanın düzenlemesine göre, aday listeleri içinde aynı cinsiyetten adayların oranı, 2/3'ü geçemez, Belçika'daki düzenlemenin bir farklı yanı da bu kotaların doldurulamaması durumunda- yeterli sayıda kadın aday olmaması gibi gerekçelerle- söz konusu sandalyelerin boş bırakılmasıdır. Bu uygulamaya "boş koltuk kotası" adı verilmekte ve belirlenen kotaların amacına uygun kullanılmasını garanti etmek amacıyla uygulanan bir ek önlem olarak düşünülmektedir. Avrupa dışında da gerek siyasi partilerce gerekse yasal düzenlemeler gereği zorunlu olarak kota sisteminin benimsendiği pek

çok ülke vardır. Örneğin pek çok Latin Amerika ülkesinde ulusal yasalar yoluyla seçime katılacak adaylar için %20 veya 30 gibi oranlarda sabit kotalar konulmuştur. Bangladeş, Eritre ve Tanzanya gibi ülkelerde parti listelerinde zorunlu veya ihtiyari kota yerine doğrudan meclis sandalyelerinin %10 veya daha fazlasının kadınlara ayrılması gibi uygulamalara rastlanmaktadır. Siyasal partiler eliyle uygulamaya konan kota uygulamasının başarılı örnekleri olduğu gibi, söz konusu kotaların sadece göstermelik düzeyde kaldığı örnekler de vardır.

Önemli Olan Kararlı bir Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Hedefi

Kadınların siyasal temsilini arttırmak ve temsil adaletine ulaşmak için farklı ülkelerde uygulanacak yöntemler ve alınacak önlemler arasında farklılıklar olması doğaldır. Her şeyden önce, ülkenin anayasal ve hukuksal yapısı, geçerli seçim sistemi, siyasal parti adaylarının belirlenmesi usulü, ülkenin siyasal kültürü ve parti yapısı, siyasal partilerin kadın-erkek ayrımcılığı konusundaki temel yaklaşımları, kadın-erkek rollerinin kurgulanışına ilişkin kültürel gelenek ve toplumsal cinsiyet rejimi, ülkedeki kadın hareketinin eylem ve dinamikleri ile bu alanda görevli resmi birimlerin konumu, çözümlerin üretilmesinde önemli verilerdir. Bu alanda izlenecek yollar da bütün bu değişkenlere bağlı olarak biçimlenecektir. Bu anlamda temsil adaletini tek başına garanti eden tek bir sihirli formül ya da kota biçimi bulunmamakla birlikte, temelde, olumlu ayrımcılık politikalarını sembolik olmanın ötesinde benimsemek ve uygulamak isteyen ülke ya da kurumlarda, koşullara uygun çözümlere de ulaşılmaktadır. Siyasette, çalışma yaşamında, eğitim alanında daha çok kadın çağrısı bu alanlarda salt kadınların siyasal olarak varlıklarının arttırılmasının ötesinde, siyasetin ve toplumsal yaşamın da dönüştürülmesi yönünde bir çağrı olarak okunmalıdır. Tek başına daha çok kadının varlığı bu dönüşümü garanti etmeye yetmese de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal yaşama sinmiş derin köklerinin sorgulanmasına zemin hazırlayabilir.

4.5. Kadın Dayanışması, Güçlenme ve Kesişimsellik

Güçlenme, biri ya da bir şey üzerinde güç uygulamayı değil, birlikte değişmek ve değiştirmek için güç kazanmayı ifade eder. Güçlenme aşamalı, ilişkisel, dayanışma ile gelişen ve uzun bir süreçtir. Yaşam koşullarını sorgulama, değerlendirme ile başlar. Sonrasında seçeneklerin farkında olma, seçenekler geliştirebilmeyi gerektirir. Yaşam koşullarını değiştirme ve geliştirme hedefi, ancak koşulların değerlendirilmesi ve seçeneklerin olabileceğinin kabulü ile başlar. Kişisel, kişilerarası ve siyasal gücün arttırılması ise bu aşamalardan sonra mümkün olabilir. Eyleme geçebilme, güçlenmenin ilerleyen süreçlerinde, belli bir birikimin ürünüdür.

Bazı yazarlar faillik duygusu ile güçlenme (empowerment) ve siyasal eylem arasındaki bağı şu şekilde kurmaktadır: “Power within” yani “içerde güçlenme” bireysel bir faillik duygusudur. “Power with” yani “ile güçlenme” diğerleri ile birlikte bir şeyler yapabilmeye işaret eden üretici ve kolektif bir güce vurgu yapar. Son olarak “power to” yani “bir şeye güç” ise gelişme ve çoklu beceri ve yetenekleri kullanabilmek anlamına gelir.

O Sullivan da benzer bir şekilde güçlenmenin dört farklı niteliği arasında ayrım yapmaktadır: Araçsal güçlenme, kişinin bilgi, iletişim, okur-yazarlık vb. beceriler kazanması yoluyla sağlanmaktadır. İfade edici güçlenme ise güven, hak savunma gibi donanımların kazanılmasıdır. Kişinin içinde yaşadığı toplumu sorgulaması eleştirel, değiştirme yönünde eylemde bulunması ise aktivist bir güçlenme anlamına gelmektedir. Kuşkusuz kadınların kamusal faaliyetleri, “aktif olmak” nedeniyle onlara belli bir güçlenme ve otonomi sağlar. Bir başka ifadeyle bu deneyimler kadınların hem özsayıgılarını pekiştiren bir “içeride güçlenmeye” hem de özerklik ve birlikte bir şeyler yapabilme anlamında “kolektif bir güçlenmeye” zemin hazırlamaktadır.

Güçlenme kavramını, apolitik bir zeminde kullanan liberal tanımlar olmakla birlikte, aslında güçlenme, feminist kuram ve politika açısın-

dan çok önemlidir. Güçlenme, birlikte, etkileşim içerisinde şekillenen bir süreçtir. Dayanışma, yaşam koşullarının farkedilmesi, seçeneklerin geliştirilmesi ve değişimin gerçekleştirilmesi için zorunludur. Güçlenme, tepeden aşağıya doğru yürüyen hiyerarşik bir süreç değil, farklılıkların hiyerarşik engellere dönüştürülmediği bir birlikte yürüme, birlikte değişme sürecidir.

Toplumsal cinsiyetin ne olduğunu tartıştığımız ve toplumsal cinsiyet rejimlerini değerlendirdiğimiz bölümde toplumsal cinsiyetin sınıf, etnisite/ırk, yaş, milliyet gibi diğer güç ilişkileri ve farklılıklar ile birlikte kurulduğundan söz etmiştik. Güçlenme süreçleri için, kadınlararası dayanışmanın gerçekleştirilmesi, dayanışma için ise sınıf, etnisite, milliyet, yaş gibi farklılıklarla ilişkili bir şekilde kurulmuş olan toplumsal cinsiyetimizin farkında olmamız gerekiyor.

Bu anlamda kadınları “güçlendirme”, kadınları “bilinçlendirme” değil, birlikte güçlenme ve değişim mümkündür.

Toplumsal cinsiyet kavramına kesişimsel bir yaklaşım, evrensel bir kadın deneyiminin, evrensel bir ezilme biçimini reddeder. Karşıtına bağlı olarak oluşturulan ikili kategorileri sorunsallaştırır. Çünkü ırk/etnisite, cinsellik, milliyet ve toplumsal cinsiyet dikotomilerinde, ege-men kategori “normal” ve bu nedenle “şeffaf” kılınırken diğerleri farklı ve problematik kabul edilir. Bu nedenle “öteki” soruları sormaya yönelir. Kadın deneyimleri arasındaki farklılıkları hesaba katar. Bu da farklı/çeşitli grupların arasında iletişim ve ortak çıkarların tanınmasını gerektirir. Çünkü dayanışma, siyasi bir ittifaktır, biyolojik/kültürel bir ittifak değildir.

Kesişimsellik kavramı Kimberle Crenshaw tarafından 1989 yılında renkli kadınların deneyimlerini tanımlamak için kullanılmıştır ilk kez. Kadınlara yönelik şiddet ve tecavüz vakaları ile ilgili bir çalışma yapan Crenshaw, renkli kadınlara yönelik şiddet eylemleri ve tecavüz vakalarının hem feminist hareket hem de ırkçılık karşıtı hareket tarafından görülmediğine dikkati çeker. Çünkü renkli kadınlar toplumsal cinsiyet kimlikleri bakımından ırkçılık karşıtı hareket içerisinde, ırksal kimlik-

leri bakımından da kadın hareketi içerisinde marjinalleştirilmektedir. Bu çifte ikincilleştirilme ve görmezden gelme, siyah kadınlara yönelik şiddet ve tecavüz vakalarının da ikincilleştirilmesine yol açmaktadır. Çünkü renkli kadınlar, toplumsal cinsiyet ve ırksal kimlikleri bakımından kesişimsel bir konumda yer alırlar. Kesişimsellik sınıf, cinsel kimlikler, milliyet gibi diğer farklılık kategorileri bakımından da geçerlidir. Orta sınıf kadın deneyimlerinin, alt sınıf kadınların deneyimlerini ikincilleştirmesi gibi.

Kesişimsel yaklaşımlar, “herkesin toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf, cinsellik ve milliyet gibi bir dizi önemli sosyal anlamlandırma eksenleri üzerinde konumlanmış olduğunun” farkına varılmasına dayanır. Kesişimsellik bir kimlik teorisi değil, iktidar ilişkilerinin analizi ve siyasal hareket için önemli bir kavram, bir bakış açısıdır. Modern iktidarı tüm karmaşıklığı ile anlamak- eşitlik için mücadele etmek için önemli bir bakış açısıdır. Farklı kadınlar arası dayanışma pratikleri geliştirmek ve güçlenme alanları yaratmak için de önemlidir. Mikro deneyimler ile makro süreçler (kapitalizm, neoliberalizm, patriyarka, ırkçılık gibi) arasındaki ilişkiler/konumlanmışlıklar/direnişler ve güçlenme alanlarını keşfetmemizi sağlar. Siyasal alanda kimliğin yerine siyaseti geçirmek, grup içerisindeki baskıcı ve dışlayıcı dinamiklerle hesaplaşmak, kesişen farklı deneyimler arasında en geniş dayanışma ve mücadele zemini hattı oluşturmak açısından da stratejik bir bakış açısı sağlar.

3. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme⁶

Ayşe Kaşıkırık

Yerel nüfusun yaşamını etkileyen politikaların, yöntemlerin ve araçların geliştirilmesi aşamalarında toplumsal cinsiyet bakış açısı dikkate alınmalıdır. “Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikalara yerleştirilmesi” ve “toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme” tekniklerinin uygulanması bu anlamda verilebilecek örneklerdir. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme (TCDB), toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların, politika belirleme faaliyetinin esasında yer alan bütçeleme ve planlama alanlarının merkezine taşınmasını hedefleyen bir stratejidir. TCDB’nin çıkış noktası, merkezi veya yerel yönetim bütçelerindeki politika tercihlerinin cinsiyet perspektifinden bakıldığında hakkaniyetini koruyamamasıdır. Bir başka deyişle, kamu politikalarının doğrudan ve dolaylı etkilerinin kadınlar ve erkekler için farklı olduğu söylemidir. Maddi, kültürel, siyasi, iktisadi vb. nedenlerle kadınlar ve erkekler sosyal yaşama eşit imkanlarla katılmazlar. Bundan dolayı, kamu politikalarının oluşturulmasından kaynakların tahsis edilmesine, bu kaynaklara kullanıcıların erişimine ve kullanıcıların hayatlarındaki değişime kadar farklı seviyelerde sonuçlar meydana gelmektedir.⁷

6. Ayşe Kaşıkırık, KADER Projeler Koordinatörü

7. Özgün Akduran, KADER Siyaset Okulu Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Eğitim Materyali, Basılmamış Kitapçı

TCDB yaklaşımı bütçelemenin her aşamasında eşitlik perspektifinin hakim olmasını gerektirmektedir. Bir başka deyişle, politikaların tasarımından uygulanması ve izlenmesine değin tüm süreçte kamu kaynaklarının eşitlikçi kullanımına yönelik olarak yapılandırılmasına işaret etmektedir.

TCDB, Avrupa Kadın Lobisi tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır: “Kamu bütçelerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına hizmet edip etmediğini belirleyen, bu belirleme neticesinde eşitliğin tesisine hizmet etmiyorsa bu durumun değişmesi için gerekli değişimleri sunan bir süreç.” Bu bütçeleme, kadınlara özgü bir bütçe oluşturmak değildir. Kadın ve erkeklere bütçeden eşit pay ayırmak anlamını da taşımamaktadır. Hükümetin bütçede ortaya çıkan öncelikleri ve ilgili önceliklerin kadınları ve erkekleri nasıl etkilediği TCDB ile analiz edilir. Yerel yönetimlerde de hizmet ve kaynaklardan tüm yurttaşların ne derecede faydalandığını ve bu hizmetlerin sonuçlarının kadın ve erkek tüm yurttaşların yaşamını ne şekilde etkilediğini ölçmek ve eşitsizlikleri giderecek yeniden bölüşüm çalışmaları yapmak önemlidir.⁸

3.1.TCDB Uygulama Süreci

TCDB'nin uygulanması mevcut durumun ve toplumun ihtiyaçlarının analiz edilmesi ile başlamaktadır. TCDB hem merkezi hem de yerel yönetimlerde uygulama alanlarına sahiptir. İlgili analizi yerel yönetimlerin yönlendirdiği sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, araştırmacılar gerçekleştirir.

Araştırmanın bulguları yerel yönetim bütçe görüşmelerine sunulmaktadır. Bütçeler, toplumdaki ekonomik, sosyal ve politik öncelikler ve tercihler neticesinde tekrar eşitlikçi bir gözle oluşturulur ve düzenli kontrol edilir. TCDB çalışmasının temel ilkelerinden birisi olarak bütçelerde şeffaflık talebi yer almalıdır. Yerel yönetim bütçeleri daha şeffaf hale getirilmeli ve eşitlikçi bir sisteme oturtulmalıdır. Bu konuda, Av-

8. KA DER, Yerel Yönetimler Kadınlar için Rehber, 2014

rupa Konseyi'nin hazırladığı rehberler kullanılabilir.⁹

Cinsiyet odaklı olma bilinci TCDB uygulama sürecinin merkezinde yer almaktadır. TCDB'ye dayalı bir bütçe süreci planlama, hazırlık, uygulama, denetim ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır. TCDD'ye dayalı bir bütçe süreci planlama, hazırlık, uygulama, denetim ve değerlendirme aşamalarından oluşmaktadır.

TCDB uygulama sürecinde önemli bazı sorulara cevap bulmaya odaklanılmaktadır. Bu soruları kısaca sıralamak gerekirse;

- Gelir ve harcamalar, farklı kadın ve erkek grupları arasında nasıl dağıtılmaktadır?
- Cinsiyet temelli kaynakların kısa ve uzun dönemli dağıtılması ne demektir?
- Toplam harcama ve gelirlerin kadın ve erkeklere göre etkisi nedir?
- Halihazırdaki kamu politikalarının cinsiyetler üzerindeki etkisi nasıldır?¹⁰

9. KA DER, Yerel Yönetimler Kadınlar için Rehber, 2014

10. Katherine Rake, Paper prepared for the conference 'Gender Balance - Equal Finance' Basel, Switzerland, 2002

3.2. KA.DER'in TCDB Çalışmaları

Toplumsal eşitlik kültürünün oluşturulması ve kurumsallaştırılması açısından anaakımlaştırma faaliyetlerinin bir uzantısı olarak eşitlik denetiminin gerçekleştirilmesi, yani politika taahhütlerinin ve çıktılarının izlenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda KADER, 2017 yılından itibaren belediyelerle TCDB çalışmalarını sürdürmektedir.

Bütçeler, kaynak dağılımlarının yansımaları olarak bu denetimin gerçekleştirilebileceği başlıca araçlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, bütçelerin toplumsal cinsiyete duyarlılık ilkesi temelinde hazırlanması ve izlenmesi eşitlik perspektifinin kurumsallaştırılması açısından son derece önemlidir. Bilindiği üzere yerel yönetimler, özellikle de belediyeler, kentteki toplumsal kesimler için kamusal hizmet sunumunun temel aktörleridir. Bu açıdan belediyelerde TCDB yaklaşımı çerçevesinde kurumsal kapasitesinin artırılması, eşitlik konusundaki taahhütlerin yerine getirilmesinin yanı sıra yürürlükteki ve planlanan politika, program ve uygulamaların özellikle eşitlik açısından daha etkin sonuçlar yaratmasına katkı sunacaktır. Bu kapsamda, Kadıköy Belediyesi'nde ve Çankaya Belediyesi'nde belediye çalışanlarına yönelik TCDB eğitimleri düzenlenmiştir. 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 41'inci maddesine göre nüfusu 50.000 ve üzeri belediyelerde, belediye başkanının, mahalli idareler genel seçimlerinden itibaren altı ay içerisinde stratejik planlarını hazırlama yükümlülükleri olması nedeniyle, 2019 yerel seçimleri öncesinde TCDB eğitimlerinin gerçekleştirilmesi, belediyelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaştırılması için çok önemli bir adımdır.

KADER ve Kadıköy Belediyesi Toplumsal Eşitlik Birimi'nin yürüttüğü toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarına, 8 Mart 2018'de Kadıköy Belediye Meclisi Eşitlik Komisyonu'nun niyet beyanı ile başlandı. Bu niyet beyanının, 2020-2024 dönemini kapsayan Stratejik Planla birlikte her yıl yapılan bütçe çağrı metninde yer almasına karar verildi. Yani belediyenin önümüzdeki 5 yıl içindeki tüm hizmet ve plan çalışmalarının toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı kılınması amaçlandı.

KA.DER ile Çankaya Belediyesi arasında 8 Mart 2018 tarihinde Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Kurumsal İş Birliği Protokolü imzalandı. Çankaya Belediyesi Belediye Başkan Yardımcısı'nın ve belediyenin tüm birimlerinin katılımıyla projenin başlangıç toplantısı yapıldı. 2019 yılının ilk aylarında belediye çalışanlarına TCDB konusunda eğitimler verildi.

KA.DER olarak amacımız TCDB konusunda bir merkez olmaktır. Böylelikle, yerelde 'kadını güçlendirici eşitlik mekanizmalarının' kurulması ve kadınların katılımcı bütçe süreçlerine dahil olmaları sağlanacaktır.

SONUÇ

Tüm kadınların ortak talebi olan eşitlik ve özgürlük, demokrasinin vazgeçilmez iki temel değeridir ve dünya üzerindeki kadın mücadelesi bu niteliği ile tam anlamıyla bir demokrasi mücadelesidir. Bu nedenledir ki demokrasinin tam olarak yerleşmediği, sık sık türbülansa girdiği Türkiye gibi ülkelerde kadın hareketleri, en güçlü muhalif hareketlerin başında olagelmıştır. Düşünülenin aksine kadınlar sadece kadınlar için değil, tüm insanların eşit ve özgür bireyler olarak yaşaması için mücadele vermektedir. Bunun önündeki temel engellerden biri olan ve diğer eşitsizlikleri besleyen, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerdir. Bunun ortadan kaldırılması ile herkes için daha yaşanılır bir dünya yaratılacaktır.

Yerel yönetimler demokrasinin beşiğidir. Vatandaşlara en yakın hizmet birimleridir. Muhtarlıklardan başlayarak kadınların yerel yönetimlerde eşit temsil edilmesi, demokrasinin vazgeçilmez bir unsurudur. Tam da bu noktada, yerel yönetimlerde kadınların varlığı kritik bir öneme sahiptir. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin 5.'si doğrudan cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla ilgilidir. Kadınların politika ve karar alma süreçlerinde eşit temsil edilmesi demokratik bir hak ve sürdürülebilir kalkınmanın vazgeçilmezidir. Kadınların seçme ve seçilme hakkının en erken kazanıldığı (1934) ülkelerden biri olmasına rağmen Türkiye, bugün kadınların politik alanda temsili ve katılımının en düşük olduğu ülkeler arasındadır.

Dünya Ekonomik Forumu 2018 raporuna göre Türkiye, toplumsal

cinsiyet eşitliği genel indeksinde 140 ilke arasında 131. sırada; kadınların politik katılımı açısından ise 118. sıradadır. 2015 seçimlerinde meclise giren kadın milletvekili oranı bugüne kadar en çok %17,8 olabilmıştır. Sadece meclise girebilmek değil, meclis içinde kadınların sesini duyurabilmesi de güçtür. TBMM'de yer alan 18 komisyondan sadece 1'inin, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu'nun başkanı kadındır. 2014 yılında yapılan seçimler sonucunda, Türkiye'de 31.963 mahalle, 18.329 köy olmak üzere toplam 50.292 muhtar bulunmaktadır. Kadın muhtar sayısı sadece 674'tür. 20.948 belediye meclis üyesinin yalnızca 2.198'i, 1.251 il genel meclis üyesinden sadece 60'ı kadın üyelerden oluşmuştur.

Yerel yönetimlerde kadınların yokluk sendromuna bir kez daha 2019 yerel seçimlerinde tanık olduk. Partilerin büyükşehir belediye başkanı adaylarına bakıldığında da Türkiye genelindeki eşitsizliğin yansımasını görmek mümkün. 30 büyükşehiri yönetmeye talip 316 adayın 282'si erkekken, kadın adayların sayısı %10,8'lik bir oranla 34'te kaldı. İl belediyelerinde de durum farklı olmadı; toplam 452 il belediye başkanı adayının 414'ünü erkekler oluştururken, 38 kadın aday gösterildi; oranı %8,4'di. Toplam 2 bin 297 ilçe belediye başkan adayı arasında kadınların sayısı 174'te kalırken, 2 bin 123'ü erkek ezici çoğunluğu oluşturdu. Türkiye genelindeki toplam bin 669 belde belediyesi başkan adayından bin 592'si erkekken, kadın adayların sayısı 77'de kaldı.

2019 yerel seçimlerinde 8.257 belediye başkan adayının sadece 652'si kadındı (%7,89). Halbuki, yerel yönetimler vatandaşlara en yakın birimlerdir. Yapılan araştırmalar kadınların genel siyasete göre kendilerini yerel siyasete daha yakın hissettiğini göstermesine rağmen ne yazık ki bu durum temsil oranlarına yansımamaktadır. 2019 yerel seçim sonuçlarına göre sadece 43 kadın büyükşehir, il, ilçe veya belde belediye başkanı ve 1.071 kadın muhtar seçilmiştir. Böylelikle, 2014 yerel seçimlerinde %1,30 olan kadın muhtar oranı, 2019 yerel seçimlerinde %2,14'e yükselmiştir.

2019 Yerel Seçim kampanyamızı da oluşturan mesajlarımız:

Kadın Yoksa Adalet Yok!
Kadın Yoksa Özgürlük Yok!
Kadın Yoksa Demokrasi Yok!

